

Inzet van ervaringsdeskundigen in criminaliteitspreventie

Een verkennend onderzoek naar de mogelijkheden

Colofon

ons kenmerk 10-0276/2009-0115/140/EV
datum september 2010

auteurs Thea van Kempen, Roos van Rooij, Ben Rovers
status Definitief

datum 27 september 2010
Thea van Kempen,
Roos van Rooij,
auteur Ben Rovers
pagina 2 van 54

Inhoudsopgave

Samenvatting en discussie	5
Inleiding	13
1 Projectbeschrijving en achtergrond	15
2 Conceptuele verkenning	19
2.1 Wat zijn Ervaringsdeskundigen?	19
2.2 Andere begrippen	22
3 Wat is de toegevoegde waarde?	25
3.1 Contact aangaan op basis van gedeelde ervaring	25
3.2 De ervaringsdeskundige als rolmodel	27
3.3 Versterken van professionals	28
3.4 Empowerment van de ervaringsdeskundige zelf	28
4 Rollen en functies van ervaringsdeskundigen	31
4.1 Type 1: Voorlichting en educatie	31
4.2 Type 2: Toeleiding	32
4.3 Type 3: Onderzoek en advies	33
4.4 Type 4: Support en begeleiding	34
4.5 Type 5: Ervaringsdeskundige professionals	35
4.6 Type 6: Ervaringsdeskundigen om de veiligheid van de fysieke omgeving te vergroten	36
5 Resultaten van het veldonderzoek	39
5.1 Opzet van het onderzoek	39
5.2 De functies en rollen van ervaringsdeskundigen en hun toegevoegde waarde	41
Bronnen	51

datum 27 september 2010
Thea van Kempen,
Roos van Rooij,
auteur Ben Rovers
pagina 4 van 54

Samenvatting en discussie

Na een korte puntsgewijze samenvatting van de belangrijkste onderzoeksresultaten worden in de discussie een aantal vragen opgeworpen rond de inzet van ervaringsdeskundigen in criminaliteitspreventie. Het betreft hier een eerste verkenning van de mogelijkheden om ervaringsdeskundigen in te zetten voor criminaliteitspreventie. Een dergelijke verkenning is voor zover wij weten niet eerder in Nederland uitgevoerd. De onderzoeksresultaten zijn tentatief en dienen vooral als richtsnoer voor vervolgonderzoek.

Samenvatting

Het belang van de inzet van ervaringsdeskundigen in criminaliteitspreventie lijkt evident. Er zijn in Nederland vele risicojongeren en delinquenten die samen veel overlast genereren voor de samenleving. Een deel van deze groep 'groeit' op enig moment uit dit gedrag. Zij kennen als geen ander de verleidingen en de wetten 'van de straat'. Hun ervaringsdeskundigheid biedt mogelijkheden om delinquenten te bereiken die anders niet (op dezelfde wijze) bereikt kunnen worden. Tegelijkertijd kan de inzet van ex-risicojongeren of ex-delinquenten een bijdrage leveren aan hun eigen (re-)integratieproces. Aldus kan een tweezijdig preventiemechanisme in werking treden dat zowel de delinquenten als de ervaringsdeskundigen zelf in positieve zin beïnvloedt. In diverse sectoren wordt al gebruik gemaakt van de inzet van ervaringsdeskundigheid. De algemene vraag in dit onderzoek is welke mogelijkheden er zoal zijn om ervaringsdeskundigen in te zetten voor criminaliteitspreventie? We focussen hierbij op de inzet van ervaringsdeskundigen bij het terugdringen van probleemgedrag van risicojongeren en jeugddelinquenten.

Het onderzoek beoogt in eerste instantie de inzet van ervaringsdeskundigen conceptueel te verhelderen. Daarnaast is nagegaan op welke wijzen en in welke rollen ervaringsdeskundigen zoal worden ingezet. Ook is nagegaan waarin hun toegevoegde waarde kan liggen en welke risico's verbonden zijn aan de inzet van ervaringsdeskundigen. De antwoorden op deze vragen zijn verkregen door literatuuronderzoek, *desk research* en veldonderzoek.

In deze verkenning hebben we een ervaringsdeskundige gedefinieerd als iemand die ervaringskennis heeft opgedaan in zijn functioneren als risicojongere, in staat is op deze ervaring te reflecteren en in staat is deze kennis in te zetten om crimineel gedrag bij risicojongeren te voorkomen of hen te ondersteunen in het stoppen met crimineel gedrag. De ervaringskennis van een ervaringsdeskundige omvat:

- kennis van het eigen gedrag en handelen in relatie tot criminaliteit en overlast;
- kennis van justitie, dienstverleners, hulpverleners en ondersteunende systemen;
- kennis van maatschappelijke reacties op crimineel of overlastgevend gedrag;
- kennis van hoe je mensen met gelijksoortige ervaringen of in gelijksoortige situaties kunt steunen.

Ervaringsdeskundigen kunnen in 6 verschillende functies en rollen worden ingezet. De functies die ervaringsdeskundigen kunnen hebben in criminaliteitspreventie zijn:

- voorlichter
- toeleider / brugfunctie
- adviseur / onderzoeker
- mentor / coach / supporter
- professionele hulpverlener
- beveiliging.

Overigens blijkt de concrete inzet van ervaringsdeskundigen in criminaliteitspreventie nog slechts op zeer sporadische basis plaats te vinden.

De toegevoegde waarde die ervaringsdeskundigen kunnen hebben is gelegen in:

- de ervaringsdeskundige die contact maakt op basis van de gedeelde ervaring en daardoor als laagdrempeliger en geloofwaardiger ervaren wordt door risicojongeren, wat maakt dat zij gemakkelijker in gesprek gaan met ervaringsdeskundigen;
- de ervaringsdeskundige die als positief rolmodel kan fungeren voor risicojongeren, wat risicojongeren hoop en vertrouwen geeft dat het ook voor hen mogelijk is om te stoppen met criminaliteit;
- in de empowerment van de ervaringsdeskundige die door als ervaringsdeskundige op te treden krachtiger wordt in zijn eigen proces van stoppen met criminaliteit;
- de versterking van de professional of professionele organisatie die via ervaringsdeskundigen een werkrelatie aan kan gaan met de risicojongere en kan leren van de ervaringskennis van de ervaringsdeskundige.

Risico's met betrekking tot de inzet van ervaringsdeskundigen hebben we ook gevonden:

- ervaringsdeskundigen die steeds weer geconfronteerd worden met hun verleden en de verlokkingen van de criminaliteit, lopen het risico om terug te vallen en daar anderen in mee te slepen;
- ervaringsdeskundigen die de neiging hebben hun verhaal 'groter' en 'spannender' te maken kunnen een negatieve aantrekkingskracht op risicojongeren uitoefenen;
- ervaringsdeskundigen kunnen ongewild het idee overdragen dat stoppen met criminaliteit gemakkelijk is, waardoor risicojongeren juist gefrustreerd worden in hun proces van stoppen met criminaliteit;
- een ervaringsdeskundige die de brug naar de professional of diens organisatie probeert te slaan is niet meer geloofwaardig voor de doelgroep als de professional de verwachtingen niet waarmaakt;
- ervaringsdeskundigen die de neiging hebben om door te slaan in hun ambitie om anderen te helpen, zichzelf overvragen en daardoor terugvallen in oud gedrag.

Om de toegevoegde waarde van ervaringsdeskundigen te benutten is het nodig de risico's te beheersen. Om dit te kunnen doen zijn er nog veel vragen te beantwoorden. Een selectie van deze vragen:

- Wat zijn selectiecriteria om iemand een rol als ervaringsdeskundige te geven? Wat is het profiel voor de verschillende functies?
- Wat zijn selectiecriteria voor de doelgroep? Welke jongeren breng je juist wel en welke juist niet in contact met ervaringsdeskundigen?
- Wat is de 'houdbaarheidstermijn' van ervaringskennis? Hoe lang is ervaringskennis effectief, maar ook hoe groot moet of mag de afstand van de eigen ervaringen zijn?
- In hoeverre gaan professionaliteit en ervaringskennis samen?
- In hoeverre is ervaringskennis over te dragen aan professionals?

Discussie

Ervaringsdeskundigen in criminaliteitspreventie zijn mensen die ervaringskennis hebben opgedaan doordat zij zelf risicojongeren zijn of zijn geweest. Zij hebben ervaringskennis verworven over hun eigen gedrag en handelen in relatie tot criminaliteit en overlast, over het omgaan met justitiële autoriteiten en hulpverleners, over de maatschappelijke reacties op crimineel gedrag. Zij gebruiken deze ervaringskennis om jongeren met gelijksoortige ervaringen te ondersteunen, waardoor zij ook hierin ervaringskennis opdoen.

In deze beschrijving zien we een verschil met de ervaringsdeskundige in de Geestelijke GezondheidsZorg. Deze sector, waarin al langer wordt gewerkt met ervaringsdeskundigen, kent als uitgangspunt dat ervaringsdeskundigen op enige afstand van de problemen moeten staan en door reflectie die ervaringen verwerkt moeten hebben. Hoewel deze

ervaringsdeskundigen erkennen dat zij kwetsbaar blijven, zien zij zichzelf als genezen. Ook de organisaties zien dat zo. GGZ Eindhoven bijvoorbeeld stimuleert ervaringsdeskundigen een opleiding te volgen om zo de ervaringskennis te verbinden met professionele kennis. In deze en andere GGZ-organisaties krijgen zij vervolgens een vrijwillige of betaalde functie. In de verslavingszorg gaat men uit van de ervaringsdeskundige ex-verslaafde, al wordt daar ook gezegd dat verslaving iets is waar men altijd gevoelig voor zal blijven. De ervaringsdeskundige wordt daar ingezet in zelfhulpgroepen. Deze benaming heeft in zich dat de ervaringsdeskundige zichzelf helpt door als deelnemer of begeleider te participeren. In de maatschappelijke opvang en in criminaliteitspreventie gaat het niet altijd om ervaringsdeskundigen die afstand hebben genomen van hun problematiek. In het voorbeeld van de dakloze die de straat op gaat om andere daklozen op te sporen, gaat het om ervaringsdeskundigen die nog maar nauwelijks een stap verder zijn in het oplossen van hun problematiek. In toezichtteams van jongeren participeren jongeren die 'op de goede weg zijn' en nog ondersteuning van professionals en elkaar nodig hebben om hun gedragsverandering te consolideren.

We zien in de praktijk dus ervaringsdeskundigen die hun eigen ervaringen verwerkt hebben en ervaringsdeskundigen die nog midden in dat proces zitten. De vraag of de mate waarin verwerking heeft plaatsgevonden een succes- of risicofactor is, is in deze verkenning niet beantwoord. Deze vraag is echter wel interessant en roept meteen ook een volgende vraag op: wat is de 'houdbaarheid' van de ervaringskennis. Het gaat niet alleen om de vraag in hoeverre ervaringskennis bruikbaar is als de mate van verwerking nog maar gering is, maar ook om de vraag hoe lang ervarings-kennis bruikbaar is. Hoe groot mag de afstand tot de eigen ervaringen zijn om nog relevant te zijn voor anderen? En specifiek naar jongeren: in hoeverre kun je van jongeren verwachten dat zij hun ervaringen verwerkt hebben? En tot welke leeftijd mag je jezelf als jongere positioneren? Is de houdbaarheid van ervaringskennis van jongeren niet extra fragiel?

De aandacht die de GGZ, de Verslavingszorg en sinds kort ook de Maatschappelijke Opvang hebben voor de inzet van ervaringsdeskundigen, vinden we nog niet terug in het veld van de criminaliteitspreventie. Nog slechts sporadisch zien we de ervaringsdeskundige in primaire, secundaire en tertiaire preventie¹. We zien ze in primaire en secundaire preventie in de rol van voorlichter, in secundaire preventie hier en daar als toeleider naar de hulpverlening. In deze projecten wordt de ervaringsdeskundigheid bewust ingezet. In tertiaire preventieprogramma's zien we hier en daar dat jongeren met delictgedrag, al dan niet al in justitiële trajecten, worden ondersteund door peers. In de methodiek wordt de ervaringskennis van jongeren gebruikt, maar gaat men nog niet zo ver dat men hen ook ervaringsdeskundigen noemt. Voor professionals bij Justitie die wij spraken, was dit een nieuwe en interessante kijk op de zaak. De vraag is of het op die manier kijken naar peersupport nieuwe inzichten oplevert.

In hoeverre ervaringsdeskundigen als professionals in criminaliteitspreventie werkzaam zijn, is een lastig te beantwoorden vraag. In hoeverre komen professionals ervoor uit dat zij ooit delinquent of overlastgevend gedrag vertoond hebben? Hoe kwetsbaar is die professional? Sowieso is een strafblad een obstakel voor een professionele carrière binnen justitiële hulpverlening. We zijn het voorbeeld tegengekomen van de professioneel opgeleide jongerenwerker die geen vaste aanstelling kon krijgen omdat hij geen Verklaring Omtrent Gedrag kon overleggen.

¹ Zie voor de uitleg van deze begrippen paragraaf 2.2

Voor zover ervaringsdeskundigen als professional werkzaam zijn is het de vraag in hoeverre zij hun ervaringskennis inzetten of in kunnen zetten als zij hun ervaringsdeskundigheid niet kenbaar kunnen of durven te maken. We zien in de praktijk dat sommige professionals dichterbij jongeren kunnen komen (in het contact), we zien dat zij meer verbinding krijgen, dat jongeren bij hen meer het gevoel hebben begrepen te worden, dat zij als rolmodel gezien worden zelfs. Na alle aandacht voor 'evidenced based' interventies zien we tegenwoordig steeds meer de gedachte opkomen dat ook de relatie cliënt – hulpverlener een werkzame factor is in begeleiding en behandeling. Er is echter nog weinig bekend over wat dan maakt dat jongeren die relatie positief waarderen. Wat maakt dat jongeren een professional zien als 'goede hulpverlener'? Wat is hierin de rol van ervaringskennis? In hoeverre wordt ervaringskennis ingezet zonder dat we het weten? In hoeverre is er sprake van onbenutte ervaringskennis? Een ander vraagstuk is hoe lang ervaringsdeskundigheid en professionaliteit hand in hand kunnen gaan. In hoeverre wordt ervaringskennis nog serieus genomen door cliënten, als de ervaringsdeskundige net als zijn collega-professional opgaat in de procedures van de organisatie. En ook hier geldt: wat is de houdbaarheidstermijn van de ervaringskennis?

De ervaringsdeskundige als onderzoeker of adviseur is nauwelijks of niet aan de orde in criminaliteitspreventie. De ervaringskennis van jongeren wordt nauwelijks gebruikt om bijvoorbeeld beleid of methodieken vorm te geven. Zien we in andere sectoren in toenemende mate dat cliënten, al dan niet georganiseerd, in platforms of cliëntenraden ingezet worden, bij justitie gebeurt dat volgens onze verkenning nog nauwelijks. Uiteraard hebben de justitiële jeugdinrichtingen ook hun cliëntenraden of synoniemen daarvan, maar het is maar de vraag in welke mate die benut worden. Volgens onze respondenten is het erg beperkt. Zij spelen geen rol in beleidsvraagstukken, behandelmethoden of bejegenvingsvraagstukken. Als dat zo is, dan lijkt men hier kansen te laten liggen. Ervaringen van jongeren die in de praktijk het beleid van de organisatie mede vormgeven of vormgegeven hebben kunnen een inspiratiebron zijn voor professionals, methodiekontwikkelaars en beleidsmakers. Ervaringskennis over rondhangen op straat zou ingezet kunnen worden voor de inrichting van een wijk. Deze jongeren kunnen als geen ander aangeven waar de zwakke plekken in de ruimtelijke ordening zitten bijvoorbeeld. Hetzelfde geldt voor ervaringsdeskundigen die ingezet worden om de sociale veiligheid op straat te vergroten. Het is de vraag welke rol de jeugdtoezicht-teams, in de verschillende varianten die we zijn tegengekomen, hierin vervullen. Opvallend is dat in al de varianten die wij gevonden hebben, de focus ligt op de reïntegratie van de deelnemende jongeren. Effecten op de veiligheid in de wijk of in het winkelcentrum worden niet genoemd en nauwelijks onderzocht.

In onze verkenning naar mogelijkheden om ervaringsdeskundigen in te zetten voor criminaliteitspreventie, hebben wij de toegevoegde waarde gezocht, bevindingen beschreven en een eerste scan verricht naar mogelijke effecten en valkuilen.

De toegevoegde waarde van de inzet van ervaringsdeskundigen lijkt te liggen in de veronderstelling dat ervaringsdeskundigen het contact aan kunnen gaan op basis van de gedeelde ervaring. Er wordt gedacht dat jongeren eerder bereid zijn iets aan te nemen van iemand die hetzelfde heeft meegemaakt. Jongeren lijken bereid meer van zichzelf te laten zien aan iemand die hun ervaringen herkent en erkent. De ervaringsdeskundige mag dichterbij komen en is (beter) in staat gedrag van jongeren te herkennen. Vanuit die herkenning is hij in staat om signalen eerder op te pakken dan professionals en omdat de herkenning vertrouwen wekt bij jongeren ook eerder in staat om gesignaleerd gedrag bespreekbaar te maken. Omdat hij de moeilijkheden die met gedragsverandering gepaard

gaan herkent, is hij ook in staat jongeren te ondersteunen met tips en trucs. Het feit dat een ervaringsdeskundige beter in staat is gebleken die moeilijkheden te overwinnen, maakt hem tevens tot een rolmodel voor de betreffende jongeren. Hij wordt een levend voorbeeld van hoe je anders met moeilijkheden om kunt gaan en is daarmee een bron van hoop en vertrouwen voor jongeren. Jongeren zien dat het ook anders kan en zien de ervaringsdeskundige als iemand waarvan zij iets kunnen leren. Dat wat hij (al) bereikt heeft lijkt ook voor hen ook mogelijk. Natuurlijk is hierbij de vraag aan de orde of dit effect sterker is of juist minder sterk naarmate de ervaringsdeskundige meer afstand heeft genomen van zijn eigen problematische verleden. Maar ook de vraag voor welk deel van de jongeren dit effect vooral zal optreden. Geldt dit bijvoorbeeld voor jongeren die al de keuze hebben gemaakt om gedrag te willen veranderen of ook voor jongeren die nog niet zover zijn? De ervaringsdeskundige in algemene voorlichtingsprogramma zal nauwelijks een rolmodel zijn voor de toehoorders, in secundaire voorlichtingsprogramma's voor geselecteerde groepen misschien wel. Voor een algemeen publiek kan het verhaal van de ervaringsdeskundige ver weg staan van het dagelijks leven. Iets wat ver af staat zal niet snel als nastrevenswaardig voorbeeld gezien worden. Jongeren die zich zelf kunnen herkennen in het verhaal van de ervaringsdeskundige zullen de ervaringsdeskundige mogelijk wel als voorbeeld zien. De vraag hoe dicht de ervaringsdeskundige bij de leefwereld van jongeren moet of mag aansluiten is niet beantwoord. Welke mate van identificatie moet er zijn willen de jongeren iemand kunnen zien als rolmodel? Bestaan er risico's dat de ervaringsdeskundige ongewild een negatief rolmodel wordt?

Als risico wordt genoemd dat jongeren aangetrokken kunnen worden door de opbrengsten van crimineel gedrag. Zij worden dan misschien verleid door de spanning en de kicks die criminaliteit met zich mee brengen. Dat risico bestaat als ervaringsdeskundigen hun verhaal teveel aandikken. Het verhaal te groot maken, waardoor de verkeerde elementen uit het verhaal als voorbeeld worden gepresenteerd. Zeker als de ervaringsdeskundige als voorlichter wordt ingezet bestaat dit risico. Een ander risico wat hier genoemd wordt is dat de ervaringsdeskundige het kan doen lijken dat alles zich vanzelf oplost als je maar wilt. Dat het een kwestie is van kiezen voor stoppen met crimineel gedrag en dat de rest dan vanzelf gaat. Dit kan leiden tot frustratie omdat de werkelijkheid vaak een andere is.

De toegevoegde waarde voor de professional zou kunnen zijn dat de professional leert van de ervaringsdeskundige. Dit wordt door respondenten genoemd. Dat zou kunnen gelden voor de docent die door de inzet van ervaringsdeskundige voorlichters en het gesprek dat daardoor met leerlingen ontstaat, een beter beeld krijgt van mogelijke risicojongeren in zijn klas. Het zou kunnen gelden voor de groepsleider of jongerenwerker, omdat die de taal leert spreken van de jongeren of signalen oppikt via de ervaringsdeskundigen. De professional kan aldus mogelijk eerder interveniëren, waardoor probleemgedrag wellicht voorkomen kan worden. De visie van ervaringsdeskundigen kan worden benut voor verbetering van beleid en werkwijzen bij bijvoorbeeld gemeenten en organisaties. Het werken met ervaringsdeskundigen zou voor de politie kunnen opleveren dat zij meer zicht krijgen op de achtergronden van gedrag, waardoor zij beter kunnen inspelen op dat gedrag. Ervaringsdeskundigen kunnen een brugfunctie vervullen tussen jongeren en professionals, bijvoorbeeld door jongeren toe te leiden naar hulpverlening, maar ook door het cliëntperspectief voor professionals te duiden. Voorwaarde hiervoor is wel dat ook de professional bereid is de jongere halverwege de brug te ontmoeten. De professional moet soms bereid zijn af te wijken van bestaande procedures en protocollen en de jongere tegemoet te komen met onconventionele manieren van werken. Deze toegevoegde waarde wordt aannemelijk gemaakt in de verkenning die we hebben uitgevoerd, maar is niet vanzelfsprekend. Ook in de GGZ, waar ervaringsdeskundigen als

professional of als ondersteuner van de professional worden ingezet, worden zij maar al te vaak gezien als 'supercliënt' in plaats van als volwaardige collega. Het is voor professionals nog zeker niet vanzelfsprekend te willen leren van cliënten of ex-clieënten.

De toegevoegde waarde van het inzetten van ervaringsdeskundigen lijkt nog het meest te liggen in de betekenis die het heeft voor de ervaringsdeskundige zelf. Als iemand ingezet wordt als ervaringsdeskundige heeft hij een zinvolle dagbesteding en het gevoel iets terug te kunnen doen voor de maatschappij. Dit wordt door ervaringsdeskundigen zelf als grote meerwaarde benoemd. Daarmee krijgen hun ervaringen meer betekenis, immers zij kunnen deze inzetten om anderen te behoeden. Dat wat zij zelf aan ellende hebben meegemaakt krijgt een nieuwe waarde, zonder deze ervaringen hadden zij anderen niet kunnen helpen. Voor ervaringsdeskundigen die nog niet volledig afstand hebben genomen van hun ervaringen en zelf nog in het proces van gedragsverandering zitten kan het helpend zijn doordat zij meer zelfvertrouwen en geloof in eigen kunnen krijgen. Dat wat zij aan anderen meegeven als mogelijkheden om gedrag te veranderen, moeten zij ook zelf waarmaken. Ze gaan aldus geloven in het beeld dat zij over zichzelf aan anderen schetsen en ook daarnaar handelen. Bovendien hebben ze iets overeind te houden: de tips die je aan anderen geeft moet je ook zelf waarmaken. Zowel in de literatuur als in de gesprekken met ervaringsdeskundigen wordt de empowerment van de ervaringsdeskundige zelf als een belangrijke toegevoegde waarde genoemd. Toch liggen ook hier valkuilen: de ervaringsdeskundigen zijn vaak uiterst gedreven in het helpen van anderen en kunnen hierin doorslaan. Zij kunnen gedreven worden vanuit een drang om anderen te 'bekeren' en daarmee de aansluiting juist missen of zichzelf overvragen. De spanning die dat kan opleveren kan het risico op terugvallen in oud gedrag vergroten. Ook het feit dat ervaringsdeskundigen steeds maar weer geconfronteerd worden met problemen die zij herkennen uit hun verleden, kan het risico op terugvallen vergroten. Het werkzame element van 'de eigen ervaringen verwerken in contact met ervaringen van anderen' kan ook omslaan. De confrontatie met eigen problemen wordt dan te groot en kan leiden tot terugvallen in oud gedrag. Zowel professionals als ervaringsdeskundigen geven aan dat coaching en begeleiding van ervaringsdeskundigen erg belangrijk zijn evenals een goede inbedding in de organisatie waarin zij hun functie uitvoeren.

Onze voorlopige conclusie is dat de inzet van ervaringsdeskundigen voor de preventie van jeugdcriminaliteit zeer zeker kansen biedt. De toegevoegde waarde strekt zich uit naar de (delinquente) risicojongere, de professional, de ervaringsdeskundige zelf én de organisatie waarin deze werkzaam is. Het contact tussen ervaringsdeskundige en jongere op basis van de gedeelde ervaring, wordt als positief gezien omdat jongeren dat als een helpend contact beschouwen. In dat helpende contact kan een ervaringsdeskundige problemen signaleren en deze voor zowel de jongere als de professional verwoorden. Het rolmodel dat de ervaringsdeskundige kan zijn vertegenwoordigt hoop en mogelijkheden voor de jongere en kan een stimulans zijn in het proces van stoppen met criminaliteit. De professional en professionele organisatie kunnen versterkt worden als zij bereid zijn te leren van ervaringsdeskundigen. Het kan daarbij gaan om zowel inzichten en vaardigheden op het vlak van bejegening als om inzichten die methodiek of beleid verbeteren. *Last but not least* komt de ervaringsdeskundige door zijn optreden 'in zijn kracht'. Een zinvolle bezigheid waarmee hij iets terug doet voor de maatschappij en een versterkt geloof in eigen kunnen, zijn helpend in het proces van stoppen met criminaliteit.

Om dit meer structureel vorm te geven moeten we meer kennis vergaren over werkzame aspecten en risico's die verbonden zijn aan de inzet van ervaringsdeskundigen. We moeten onderzoeken voor welk deel van de doelgroep dit het meest werkzaam is en welk deel juist

risico's loopt. We moeten onderzoeken in welke vormen van criminaliteitspreventie dit het best werkt. In preventieprogramma's bedoeld voor jongeren die nog overlastgevend of crimineel gedrag vertonen, voor jongeren die al in contact zijn of dreigen te komen met justitie of voor jongeren die al delicten gepleegd hebben? Hiervoor is meer theoretisch en empirisch onderzoek nodig: welke jongeren zijn in welke fase ontvankelijk voor ervaringsdeskundigen? We moeten ook meer weten over 'de fase' die een ervaringsdeskundige zelf bereikt heeft als hij als zodanig gaat functioneren. In hoeverre moet de ervaringsdeskundige afstand hebben genomen en wanneer heeft hij zoveel afstand genomen dat de ervaringskennis niet meer aansluit? Vanaf wanneer en tot wanneer wordt de ervaringsdeskundige serieus genomen en als voorbeeld gezien? Wanneer kunnen we ervaringskennis als 'verjaard' beschouwen of is ervaringsdeskundigheid tot in de eeuwigheid geldend? Ook moeten we nadenken over de vraag of ervaringsdeskundigheid en professionaliteit wel samen gaan. Wat zijn de grenzen? In hoeverre kan een ervaringsdeskundige nog als zodanig gezien worden, als hij tegelijkertijd een professional als alle anderen is? Als we ervan uitgaan dat de ervaringsdeskundige professional een toegevoegde waarde heeft, zal dat iets van het onderwijs vragen. In agogische opleidingen zien we studenten die zelf ervaringsdeskundig zijn, niet is duidelijk hoeveel dat er zijn en of hun kennisdomein dat van de criminaliteit is. Als ervaringsdeskundigheid een toegevoegde waarde heeft zullen we het taboe dat daarop nu rust moeten doorbreken. Pas wanneer we ervaringsdeskundigheid als een bron van professioneel handelen gaan beschouwen, zullen studenten maar ook professionals 'uit de kast' komen en kunnen we ook meer te weten komen over de werkzame aspecten en deze verder benutten.

Om de werkzame elementen van peersupport te achterhalen zullen we projecten als jeugdtoezichtteams en methodieken als You Turn ook op die aspecten moeten onderzoeken. Onze indruk is dat de inzet van ervaringsdeskundigen in deze vorm (peer support) nog erg impliciet en dus weinig doordacht geschiedt. Wat zijn de succesfactoren in een methodiek als You Turn bijvoorbeeld? Is dat de cognitieve training of de peersupport of juist de combinatie daarvan? Bij de jeugdtoezichtteams bijvoorbeeld, zijn dan de trainingen die jongeren krijgen de succesfactor? De peersupport? De kick die beveiligen oplevert? Of kan het één niet zonder het ander en is het succes juist gelegen in de combinatie van deze aspecten? Een andere vraag is in hoeverre ervaringskennis is over te dragen aan niet-ervaringsdeskundige professionals? Opleiders in de hulpverlening gaan er doorgaans vanuit dat je niet alles zelf meegemaakt hoeft te hebben om anderen te begrijpen en te helpen, maar hoe kunnen we de ervaringskennis van anderen benutten?

Als we deze vragen kunnen beantwoorden, zijn we in staat de kansen voluit te benutten én tevens de valkuilen te omzeilen die het werken met ervaringsdeskundigen ook kent. We zien zeker ook risico's, zowel voor de jongeren op wie de preventie zich richt, als voor de ervaringsdeskundigen, als voor de organisaties waarin zij werkzaam zijn. Jongeren kunnen aangetrokken worden door verkeerde 'onderdelen' van het verhaal en daarmee juist in de criminaliteit raken. Of zij kunnen het vertekende beeld krijgen dat stoppen met criminaliteit iets is wat je zomaar even doet. De ervaringsdeskundige loopt het risico terug te vallen in crimineel gedrag omdat hij niet los komt van zijn verleden. Omdat hij steeds weer contact heeft met criminele jongeren kan er ook aan hem getrokken worden en kan de verleiding om crimineel gedrag te vertonen blijven bestaan. Als de rol voor de ervaringsdeskundige niet goed ingebed wordt in de organisatie kan de ervaringskennis onbenut blijven en kan de ervaringsdeskundige afhaken. Een risicovolle gebeurtenis voor de ervaringsdeskundige en een teleurstellende ervaring voor de organisatie. Het draagvlak voor het werken met

ervaringsdeskundigen onder professionals neemt af en de investering die de organisatie heeft gedaan wordt niet verzilverd.

Als we door nader onderzoek deze risico's weten te beperken en de kansen kunnen optimaliseren, zien wij goede en bruikbare mogelijkheden om ervaringsdeskundigen in te zetten voor de preventie van jeugdcriminaliteit. In navolging van andere sectoren zouden we bijvoorbeeld:

- (Ex-)risicjongeren die in beeld zijn bij het jongerenwerk kunnen inzetten om jongerenwerkers in contact te brengen met overlastgevende hanggroepen;
- Ex-delinquente jongeren kunnen inzetten in justitiële jeugdinrichtingen om jongeren wegwijs te maken in het reilen en zeilen in de inrichting en hen te ondersteunen bij de eisen die aan hen gesteld worden.;
- Ex-delinquente jongeren in kunnen zetten bij You Turn – en andere (groeps)trainingen;
- Ex-delinquente jongeren in kunnen zetten om professionals te ondersteunen of te trainen in de begeleiding van jongeren;
- Ex-delinquenten in kunnen zetten als mentor voor risicjongeren of na detentie (bijvoorbeeld in de vorm van maatjesprojecten);
- Ex-delinquenten kunnen inzetten in een controlerend netwerk in justitiële trajecten, omdat zij precies weten waar de valkuilen zitten (bijvoorbeeld bij ITB of harde kern projecten);
- Ex-delinquenten van allochtone afkomst als rolmodel in kunnen zetten bij Criemprojecten² van de jeugdreclassering;
- Risicjongeren actief laten meedenken over lokaal jeugdbeleid en betrekken bij de inrichting van openbare ruimtes (bijvoorbeeld via participatieprojecten);
- Ex-delinquenten kunnen laten meedenken in trajecten die uitgezet worden (bijvoorbeeld in veiligheidshuizen);
- Studenten met ervaringskennis kunnen werven voor agogische opleidingen;
- Ex-delinquenten kunnen inzetten bij de begeleiding van taakstraffen.

Op dit moment hebben we nog te weinig kennis om te kunnen beoordelen of deze en mogelijk andere voorbeelden van inzet van ervaringsdeskundigen toegevoegde waarde kunnen hebben. Deze eerste verkenning levert in ieder geval de inspiratie op om dit soort voorbeelden te bedenken. Wij denken dat er nog veel meer mogelijkheden te ontdekken zijn.

² Een korte, intensieve begeleiding voor allochtone jongeren (en hun ouders) die vanwege integratieproblemen in de criminaliteit dreigen te geraken

Inleiding

Wat kan delinquente jongeren motiveren om te stoppen met crimineel gedrag? Dit is een kernvraag voor het lectoraat Jeugd en Veiligheid van het Expertisecentrum Veiligheid van Avans Hogeschool. Diverse onderzoeken van het lectoraat proberen een deel van het antwoord op deze vraag te formuleren. Zo ook dit onderzoek.

In dit onderzoek stellen we ons de vraag of ervaringsdeskundigen een sleutel zouden kunnen zijn. Zouden ervaringsdeskundigen een rol kunnen spelen in het motiveren van jongeren? Zou het mogelijk zijn dat zij als rolmodel kunnen functioneren bijvoorbeeld? Zou het zo kunnen zijn dat er zelfs een tweezijdig effect is? Dat ervaringsdeskundigen -door als rolmodel te functioneren- zelf ook ondersteund worden in hun desistanceproces (stoppen met criminaliteit)?

Het idee dat ervaringsdeskundigen een rol kunnen spelen in criminaliteitspreventie is ontstaan omdat we zien dat in de sectoren welzijn en zorg steeds meer projecten ontstaan waarin ervaringsdeskundigen worden ingezet. Waarom is dat zo? Wat zijn de veronderstelde effecten? Kunnen we in het justitieveld leren van de ervaringen die in andere sectoren opgedaan zijn?

In deze eerste verkenning hebben we niet de ambitie om al deze vragen te beantwoorden en *evidenced based* verklaringen te vinden. We volstaan met een schets van mogelijkheden die wij zien en gaan ervan uit dat deze verkenning zelfs meer vragen zal oproepen dan beantwoorden.

We doen in dit rapport verslag van een verkenning van mogelijkheden om ervaringsdeskundigen in te zetten in jeugdcriminaliteitspreventie en doen suggesties met betrekking tot de mogelijke toegevoegde waarde hiervan. Een samenvatting van het onderzoek met de belangrijkste conclusies en vervolgvragen is direct na de inhoudsopgave te vinden. Daarna geven we in hoofdstuk 1 een beschrijving van het onderzoeksproject en beschrijven we in het kort de achtergrond van dit onderzoek. Vervolgens beschrijven we in hoofdstuk 2 de voor dit onderzoek relevante begrippen, met als doel te komen tot een eenduidige begripsbepaling. In hoofdstuk 3 verkennen we de veronderstellingen met betrekking tot de toegevoegde waarde van de inzet van ervaringsdeskundigen. We doen dat aan de hand van ervaringen in andere sectoren en vertalen deze naar de preventie van jeugdcriminaliteit. In hoofdstuk 4 beschrijven we hoe ervaringsdeskundigen in het agogisch veld ingezet worden. De veelvormigheid van projecten en de verschillende functies van ervaringsdeskundigen worden in een schema samengevat. Dit schema kleuren we in hoofdstuk 5 verder in. We beschrijven de verschillende rollen aan de hand van voorbeelden die we gevonden hebben in het veld van criminaliteitspreventie. We hebben daarnaast een aantal praktijken bezocht en aldaar interviews gehouden met ervaringsdeskundigen, professionals en jongeren. Een samenvatting van de belangrijkste onderzoeksresultaten en een discussie hierover vindt de lezer vooraan in dit rapport.

datum 27 september 2010
Thea van Kempen,
Roos van Rooij,
auteur Ben Rovers
pagina 14 van 54

1 Projectbeschrijving en achtergrond

In dit hoofdstuk beschrijven we hoe het onderzoek tot stand is gekomen, welke onderzoeksvragen we geformuleerd hebben en hoe we de antwoorden gezocht en gevonden hebben.

In september 2006 is het Expertisecentrum Veiligheid van Avans Hogeschool ontstaan. Aan dit Expertisecentrum zijn de twee sociaal agogische academies (ASB en ASH) en de Academie voor Management en Bestuur (AMB) van Avans Hogeschool en de Juridische Hogeschool Avans-Fontys (JHS) verbonden. Bijdragen aan kennisontwikkeling voor, door en met professionals in de beroepspraktijk is de doelstelling van het Expertisecentrum, waarbij de beroepspraktijk gezien wordt als het brede veld van veiligheid.

Het Expertisecentrum Veiligheid heeft de volgende lectoraten:

- Lectoraat Integrale Veiligheid; de lector is Sjaak Khonraad
- Lectoraat Jeugd en Veiligheid; de lector is Ben Rovers
- Lectoraat Veiligheid, Openbare orde en Recht; de lector is Emilie Kolthoff
- Lectoraat Reclassering en Veiligheidsbeleid; de lector is Bas Vogelvang.

Samen met een kenniskring van docent-onderzoekers uit betrokken academies, stellen de lectoren jaarlijks een onderzoeksprogramma samen en borgen ze dat de uitgevoerde onderzoeken voldoen aan wetenschappelijke criteria. Het onderzoek Inzet van ervaringsdeskundigen in criminaliteitspreventie past in het onderzoeksprogramma van Ben Rovers: 'Motivering van delinquente jongeren'. Stoppen met crimineel gedrag is een moeilijk proces, wat zijn de mogelijkheden om jongeren hierbij te ondersteunen? In dit kader kwam de vraag bij hem op of ervaringsdeskundigen een toegevoegde waarde kunnen hebben in de preventie van (jeugd)criminaliteit.

Ben Rovers kwam op die vraag omdat hij zag dat in verschillende velden ex-cliënten op vrijwillige of professionele basis ondersteuning bieden aan cliënten. Mogelijk zijn ervaringsdeskundigen een rolmodel voor cliënten en/of zijn zij geloofwaardig voor een cliënt, omdat zij uit eigen ervaring weten wat er aan de hand is. Ook signaleerde hij dat in de justitiesector nog nauwelijks onderzoek gedaan is naar de mogelijkheden om ervaringsdeskundigen (delinquenten of ex-delinquenten) in te zetten bij criminaliteitspreventie. Zo her en der zijn er voorlichtingsprojecten waarbij ex-delinquenten voorlichting geven op scholen en van tijd tot tijd ontstaan projecten waarin ex-delinquente jongeren worden ingezet als toezichthouders. Onduidelijk is in welke mate dit soort projecten bestaan, of er nog andere vormen bekend zijn en wat eventuele resultaten zijn. Onduidelijk is ook of de inzet van ervaringsdeskundigen vanuit theoretisch perspectief kansen biedt. Is het vanuit de theorie aannemelijk te maken dat ervaringsdeskundigen een rol kunnen spelen in de preventie van jeugdcriminaliteit? En voor wie kan dat dan gelden? Kunnen ervaringsdeskundigen een rol spelen in het voorkomen dat jongeren delictgedrag gaan vertonen, kunnen zij actieve delinquenten ondersteunen in het stoppen met criminaliteit, kan er sprake zijn van een tweezijdige effectiviteit? Met andere woorden, kan het ook de ervaringsdeskundige zelf ondersteunen in zijn proces van stoppen met criminaliteit? De vraag of ervaringsdeskundigen een rol kunnen spelen in de preventie van jeugdcriminaliteit, op welke manier dat kan en voor wie dat effectief kan zijn, is onderwerp van dit verkennend onderzoek. Ben Rovers formuleerde de wens om in het kader van zijn onderzoeklijn een verkenning uit te voeren naar de toegevoegde waarde van ervaringsdeskundigen in preventieactiviteiten die

zich richten op jeugddelinquenten en risicojongeren. De ervaringsdeskundigen kunnen zelf ook jeugddelinquenten zijn, ex-jeugddelinquenten of oudere (ex-)delinquenten.

Met deze vraag zijn wij, Thea van Kempen en Roos van Rooij aan de slag gegaan. Wij zijn beiden – naast lid van de kenniskring Jeugd en Veiligheid – ook docent bij de Academie voor Sociale Studies, respectievelijk in Breda en 's-Hertogenbosch en hebben vanuit die achtergrond zicht op de ontwikkelingen in Zorg en Welzijn en zagen in deze onderzoeksvraag meteen een verbinding met de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO). We zien in het veld een toenemende aandacht voor ervaringsdeskundigen en denken dat dit te maken heeft met het veranderende maatschappelijk klimaat, waarin de sectoren Zorg en Welzijn functioneren.

In de WMO die in 2007 is ingevoerd, zijn de tendensen in het denken over Zorg en Welzijn vanaf de jaren 80 verwoord. In die jaren bleek de verzorgingsstaat zoals we die tot dan toe hadden opgebouwd niet langer houdbaar: de kosten van de AWBZ rezen de pan uit en bezuinigingen waren nodig. Minister Brinkman introduceerde 'de zorgzame samenleving' met een pleidooi voor meer solidariteit in de samenleving. Mensen moeten meer verantwoordelijkheid nemen voor de zorg voor zichzelf en voor elkaar. Zorg en Welzijn moeten aanvullend zijn en vraaggericht gaan werken. De overheid trok zich terug en liet meer over aan het particuliere initiatief. Dit alles mondde uit in de WMO, die in de volksmond ook wel de participatiewet genoemd wordt. Eén van de speerpunten van deze wet is de participatie van (kwetsbare) burgers. Burgers worden niet meer gezien als onmondige patiënten, maar als actieve cliënten die zoveel mogelijk zelf hun hulpvraag formuleren en de benodigde hulp organiseren. Ook in de totstandkoming van lokaal sociaal beleid worden zij participant. Gemeentes moeten volgens deze wet burgers actief betrekken en zijn bijvoorbeeld verplicht een WMO-raad in te stellen die dient als een adviesorgaan van de gemeente. In deze WMO-raad dienen vertegenwoordigers te zitten van cliënten van zorg- en welzijnsinstellingen, die vallen onder het sociaal beleid van de gemeente. Zij worden gezien als deskundigen als het gaat om advies en toetsing van beleid, wat gericht dient te zijn op de maximale maatschappelijke participatie van kwetsbare mensen. Gemeentelijk sociaal beleid moet de toegankelijkheid van voorzieningen verbeteren voor sociaal kwetsbaren en initiatieven ondersteunen die maatschappelijke participatie vergroten.

In de zorgzame samenleving, later civil society genoemd, waarin burgers in eerste instantie zelf verantwoordelijk zijn voor zorg, wordt professionele zorg pas ingezet wanneer informele hulp niet meer volstaat. Mantelzorgers, vrijwilligers en lotgenoten zijn de eerst aangewezenen om hulp te bieden. Cliënten worden geactiveerd om zelf zoveel mogelijk verantwoordelijkheid te nemen in de hulpverlening. Vraaggericht werken met heldere afspraken over de inbreng van cliënt en hulpverlening is de ambitie van organisaties in de sector. Ook stimuleren organisaties een actieve bijdrage van cliënten in cliëntenraden en bewonersoverleggen. Door cliënten te raadplegen proberen zij de kwaliteit van de zorg te verbeteren.

De WMO heeft waarschijnlijk bijgedragen aan de (verdere) introductie van ervaringsdeskundigen in de sectoren Zorg en Welzijn. De mondige en zelfbewuste cliënt die na afsluiting van een hulpverleningstraject een rol krijgt in de ondersteuning van lotgenoten die nog niet zover zijn. Mensen die hun kennis niet vanuit studie maar vanuit eigen ervaring verworven hebben, die ervaring doorleefd hebben, daarop kunnen reflecteren en die bewust kunnen worden ingezet om anderen te helpen.

De geestelijke gezondheidszorg springt hierbij het meest in het oog. Er zijn instellingen die zich ten doel stellen om binnen enkele jaren 10 tot 20% van hun personeelsbestand ervaringsdeskundigen te laten zijn (bijvoorbeeld GGZ Eindhoven). In samenwerking met het

onderwijs zijn cursussen en trainingen voor ervaringsdeskundigen opgezet, waarin zij leren hun ervaringskennis professioneel in te zetten. In Eindhoven heeft de samenwerking al geresulteerd in de eerste HBO-opleiding voor ervaringsdeskundigen in de GGZ. Regionaal en landelijk zijn platforms ontstaan voor wederzijdse ondersteuning en uitwisseling.

Ook in de verslavingszorg en - sinds kort - in de maatschappelijke opvang zien we ervaringsdeskundigen actief. Zo is de maatschappelijke opvang een EVC-project (erkenning verworven competenties) gestart. Ex-cliënten die willen leren en/of werken in de sector hebben de mogelijkheid om hun werk- en levenservaring te laten erkennen als 'erkende competenties' en op die manier toegang te verwerven tot opleidings- en/of arbeidsplaatsen. In het welzijnswerk lijkt het jongerenwerk het meest actief met projecten waarin ex-risicjongeren ingezet of opgeleid worden om andere jongeren te bereiken.

Binnen de jeugdhulpverlening constateren Linders, Steyaart en Bouma (2008) dat de participatie van jongeren (en hun ouders) nog nauwelijks onderwerp van beleid is. Ook wordt het niet zichtbaar in de methodiekontwikkeling. De enige uitzondering die zij noemen zijn de 'eigenkrachtconferenties', een methodiek waarin het eigen netwerk van jongeren actief ingezet wordt in de ondersteuning. Wel kennen de grotere instellingen voor jeugdhulpverlening cliëntenraden en adviesorganen waarin jongeren participeren. In de lijst effectieve jeugdinterventies op de website van het Nederlands Jeugd Instituut (www.NJI.nl) zien we geen methodieken die expliciet gebruik maken van de inzet van ervaringsdeskundigen.

Als we naar het veld van justitie kijken dan zien we dat ook deze sector waarde hecht aan een verbeterde maatschappelijke participatie, gezien bijvoorbeeld de inspanningen om de nazorg aan ex-gedetineerden te verbeteren. Toch hebben we op de lijst van effectieve interventies geen projecten gevonden waarin ervaringsdeskundigen expliciet worden genoemd.

Is dit een gemiste kans? Als in de GGZ de overtuiging leeft dat ervaringsdeskundigen een toegevoegde waarde leveren aan het werk van professionals, zou dan ook justitie hier iets aan kunnen hebben? Als ook jongerenwerkers aangeven dat ervaringsdeskundigen risicjongeren beter kunnen bereiken dan jongerenwerkers, zou dat dan ook niet gelden voor criminele jongeren?

In dit rapport voeren wij een verkenning uit naar ervaringen met projecten en methodieken, waarin ervaringsdeskundigen ingezet worden. We zijn hierbij vooral geïnteresseerd in voorbeelden die interessant kunnen zijn voor de preventie van jeugdcriminaliteit. Kunnen jeugdhulpverlening en justitie hier hun voordeel mee doen?

We hebben een literatuurverkenning en een praktijkverkenning uitgevoerd en zijn hierbij begeleid door Ben Rovers en geholpen door Wendy van der Meijs en Silvia de Mol. Wendy en Silvia zijn beiden student aan de Academie voor Sociale Studies 's-Hertogenbosch en hebben in het kader van hun afstudeeronderzoek een belangrijke bijdrage geleverd door een groot deel van de interviews voor hun rekening te nemen.

De centrale onderzoeksvraag luidt:

Wat zijn ervaringsdeskundigen in criminaliteitspreventie en waarin is hun mogelijk toegevoegde waarde gelegen?

De deelvragen zijn:

- a. In welke preventieactiviteiten worden ervaringsdeskundigen ingezet?
- b. Wat zijn de doelgroepen waarop de activiteiten en/of de ervaringsdeskundigen zich richten?
- c. Welke rollen vervullen de ervaringsdeskundigen in de preventie?
- d. Wat zijn de bevindingen met betrekking tot (recidive/desistance) effecten van deze inzet op zowel de ervaringsdeskundigen zelf als op de personen op wie de preventie zich richt (tweezijdig effect)?
- e. Welke kansen en risico's worden gesignaleerd ten aanzien van de inzet van ervaringsdeskundigen bij deze activiteiten?
- f. Ervaren de professionals een toegevoegde waarde in het werken met ervaringsdeskundigen? Worden zij door ervaringsdeskundigen beïnvloed in hun handelen?

We hebben deze vragen beantwoord met behulp van de volgende onderzoeksmethoden:

- Literatuurstudie: er lijkt nog weinig literatuur voorhanden over het thema ervaringsdeskundigen. De beperkte literatuur die we gevonden hebben beperkt zich tot artikelen over het concept ervaringsdeskundigen en de sectoren GGZ en verslavingszorg. Een enkel buitenlands artikel vonden we over ervaringsdeskundigen in criminaliteitspreventie. Meer literatuur is voorhanden over peerbeïnvloeding. Aan de hand van deze literatuur hebben we hoofdstuk 2 en 3 geschreven.
- Documentstudie: we hebben projectplannen en evaluaties bestudeerd van projecten waarin met ervaringsdeskundigen gewerkt wordt.
- Mediastudie: we hebben documentaires en nieuwsberichten over ervaringsdeskundigen bekeken.
- Praktijkscan: we hebben via *desk research* een scan gemaakt van projecten waarin met ervaringsdeskundigen gewerkt wordt.
- Praktijkonderzoek: enkele projecten hebben we nader onderzocht. In samenwerking met studenten hebben we een aantal projecten bezocht en diepte-interviews gehouden met ervaringsdeskundigen en professionals.

2 Conceptuele verkenning

Omdat onze verkenning in de sectoren justitie, zorg en welzijn plaatsvindt en er tussen en binnen de sectoren sprake is van verschillende omschrijvingen van de belangrijkste begrippen, beginnen we dit hoofdstuk met het scheppen van 'eenheid in taal'. We zullen daarom de belangrijkste begrippen definiëren.

2.1 Wat zijn Ervaringsdeskundigen?

In dit onderzoek gaat het over de mogelijk toegevoegde waarde van ervaringsdeskundigen ten behoeve van criminaliteitspreventie. Omdat ervaringsdeskundigheid in het justitieveld een nog onontgonnen terrein blijkt, hebben we voor de conceptualisering van het begrip ervaringsdeskundige gebruik gemaakt van publicaties in de sectoren psychiatrie en verslavingszorg, publicaties van lectoraten en kenniskringen die rehabilitatietechnieken onderzoeken en ontwikkelen, organisaties voor sociale innovatie en websites van zelfhulp-groepen en cliëntenorganisaties. In al deze publicaties wordt het begrip ervaringsdeskundige op ongeveer dezelfde manier geoperationaliseerd. In het kaderdocument ervaringsdeskundigheid van de Landelijke Denktank Opleidingen Overleg Ervaringsdeskundigheid (Wilken e.a. 2009) is het begrip ervaringsdeskundige ontleend in verschillende deelbegrippen. Dit document beschouwen we als belangrijkste bouwsteen voor onze operationalisatie.

Net als Wilken beginnen we het woord ervaringsdeskundigheid te beschouwen als een samengesteld woord: ervaring en deskundigheid.

Ervaring is iets wat ieder mens vanzelf opdoet vanaf zijn of haar geboorte. We doen ervaring op via waarnemen: zien, horen, voelen, ruiken, proeven. In onze ontwikkeling leren we dat er een binnenwereld is en een buitenwereld. We ontwikkelen een eigen werkelijkheid en doen ervaringen op doordat we geconfronteerd worden met de werkelijkheid om ons heen. Ervaringen die we opdoen bepalen voor een deel ons referentiekader, de bril waardoor men kijkt wordt gevormd door eigen ervaringen. Zo geven ervaringen die mensen opdoen in hun rol van cliënt hen de mogelijkheid om vanuit cliëntenperspectief naar de hulp- of dienstverlening te kijken. De ervaringen vormen een bril die je in staat stelt sommige zaken waar te nemen die je anders niet kunt waarnemen. Door de bril van de cliënt kun je andere dingen waarnemen dan door de bril van hulpverlener.

Wilken stelt dat de bril van het cliëntenperspectief onder meer bepaald wordt door:

- respect;
- gelijkwaardigheid;
- aansluiten bij leefwereld, interpretatiekader en zingeving van de cliënt;
- ondeelbaarheid van de persoon;
- keuzemogelijkheid;
- gerichtheid op behoeften en eigen krachtbronnen van de cliënt;
- kwalitatief zo goed mogelijke ondersteuning.

Deskundigheid is de specifieke expertise die iemand bezit op een bepaald gebied, dikwijls gekoppeld aan een bepaalde vaardigheid. Deskundigheid is dus verbonden met kennis en handelen. Er zijn allerlei domeinen van handelen. Het handelen in de gezondheidszorg is bijvoorbeeld verbonden met het hulpverlener zijn of het patiënt of cliënt zijn en de rollen en rechten en plichten die daarmee verbonden zijn. Binnen justitie gaat het dan om de rollen, rechten en plichten die verbonden zijn met het delinquent zijn, bewaarder of behandelaar zijn (bijvoorbeeld).

Deskundigheid is een graduele eigenschap. Iemand kan meer of minder deskundig zijn. De mate van deskundigheid kan veranderen in de loop van de tijd. Je kunt je deskundigheid vergroten door meer ervaring op te doen, door te studeren en door wat je bij een opleiding geleerd hebt te oefenen. Je deskundigheid kan verminderen wanneer je niet regelmatig bijschoolt en wanneer je je ervaring niet regelmatig opfrist en vernieuwt. Leren van je ervaringen in het heden en in het verleden en leren door ervaring op te doen wordt wel 'ervaringsleren' genoemd. Paolo Freire (1921-1997) heeft dit concept van ervaringsleren ontwikkeld. Kolb (1984) borduurde daar op voort door het leren van ervaringen te verbinden met cognitieve processen. Leren is een cyclisch proces volgens Kolb: je doet ervaringen op, analyseert die ervaringen, plaatst hen in een bredere context en trekt conclusies die als basis dienen voor handelen in nieuwe situaties. Iemand leert het best als er zowel aandacht is voor concrete ervaringen als voor abstracte verwerking, de integratie van die twee leidt tot kennis. Door ervaringsleren ontstaat *Ervaringsdeskundigheid*, de deskundigheid die je verwerft op basis van je eigen ervaringen. Het gaat er dus om de eigen ervaringen serieus te nemen, die voor jezelf te verwerken en erop te reflecteren, en tevens vergelijkbare ervaringen van anderen serieus te nemen, daarnaar te luisteren en in je reflecties te verwerken.

Van Haaster noemt vier aspecten met betrekking tot ervaringsdeskundigheid in relatie tot gezondheid(sgedrag) (Van Haaster, 2005). Deze zijn ook te vertalen naar deviant of crimineel gedrag. Vertaald naar onze onderzoeksgroep gaat het dan om de volgende aspecten:

1. *Het is deskundigheid in criminogene factoren en hoe deze (delinquent) gedrag beïnvloeden*. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het opgroeien in zwakke sociaal-economische omstandigheden en de beperkingen die dat met zich meebrengt. Hoe houd je jezelf hierin staande en wat is de invloed van beperkte financiële middelen voor vrije tijdsbesteding en delinquente vrienden bijvoorbeeld.
2. *Het is deskundigheid in het omgaan met justitiële autoriteiten, professionals en andere ondersteunende personen of netwerken waarmee je in aanraking komt na delictgedrag*. Wat kan je van hen verwachten, hoe kun je hen inzetten voor je eigen doelstellingen, hoe om te gaan met toezicht, hoe om te gaan met bureaucratie, etc. ?
3. *Het is deskundigheid in het omgaan met maatschappelijke reacties op jou, zowel positieve als negatieve*. De maatschappelijke reactie op delinquent gedrag is afwijzend en gaat heel vaak gepaard met uitsluiting en uitstoting. Men kan deskundigheid hebben in het omgaan met die reacties: hoe om te gaan met vooroordelen als 'eens een dief altijd een dief', hoe om te gaan met werkgevers die naar je justitiële verleden vragen, hoe om te gaan met familieleden en vrienden die je uitstoten en misschien ook: hoe om te gaan met mensen die je juist verder in de criminaliteit willen trekken?
4. *Het is deskundigheid in het omgaan met jongeren die in hetzelfde schuitje zitten*. Hoe je elkaar kan steunen, al dan niet in geformaliseerde kaders als zelfhulpgroepen, herstelgroepen, cliëntenorganisaties of cliëntgestuurde projecten. Dit soort steungroepen hebben we nog niet gevonden binnen justitie, maar wel ontstaan methodieken als 'You Turn'³ waarin het uitgangspunt is dat jongeren van elkaar kunnen leren, elkaar kunnen steunen en elkaar kunnen versterken. Wij veronderstellen dat men hier jongeren ervaringsdeskundigheid toedicht.

Nu we het begrip ervaringsdeskundigheid geoperationaliseerd hebben is het een kleine stap naar *ervaringsdeskundige*: een persoon die een bepaalde deskundigheid heeft verworven

³ Zie verderop in dit onderzoeksverslag voor een beschrijving van de methodiek

door ervaringen. Een ervaringsdeskundige heeft door zijn ervaringen geleerd om op een bepaalde manier te handelen. Je kunt een ervaringsdeskundige zijn op allerlei gebieden. Ouders worden bijvoorbeeld ervaringsdeskundig in het opvoeden. Zij onderscheiden zich van professionele opvoeders die pedagogiek hebben gestudeerd en hun kennis (mede) verworven hebben via studie.

In deze definitie zou iedereen met een minimale ervaring op een bepaald terrein zich ervaringsdeskundige kunnen noemen op dat terrein. Wilken stelt: "Als dat niet zou mogen dan zou dat een uitsluiting met mogelijk grote gevolgen kunnen betekenen. Tevens is het een diskwalificatie van zijn/haar ervaringen en van zijn/haar reflectie daarover. In de definitie van ervaringsdeskundige is niet een grens bepaald van een minimum aan ervaringsdeskundigheid en ervaringskennis dat je moet hebben om ervaringsdeskundige te zijn". In ons onderzoek doen wij dat ook niet. We beschouwen zowel de ervaringsdeskundige jongere die als *peer* andere jongeren ondersteunt, als de professionele ervaringsdeskundige die zijn ervaringskennis geprofessionaliseerd heeft door scholing. Onze focus ligt niet op de mate waarin iemand ervaringsdeskundig is, maar op de wijze waarop de ervaringsdeskundigheid functioneel ingezet kan worden, op de verschillende rollen en functies die ervaringsdeskundigen kunnen hebben, op de veronderstellingen van waaruit voor die inzet is gekozen en op de kansen die het biedt voor criminaliteitspreventie. Als het er om gaat hoe je die ervaringsdeskundigheid functioneel kunt inzetten, is de vraag naar de hoeveelheid ervaringen minder belangrijk dan de vraag wat iemand met die ervaringen doet: wat je vertelt over je ervaring, hoe je daar over nadenkt en hoe je die inzet. Wanneer je ervaringsdeskundigheid alleen baseert op je eigen ervaring, overstijgt deze niet het terrein waarop die ervaring speelt. Een risicojongere die na grensoverschrijdend gedrag wordt opgepakt door de politie heeft de ervaring opgedaan hoe het is om een nacht in de politiecel te zitten. Daar kan hij ervaringsdeskundig in zijn, al na de eerste keer. Naarmate hij vaker opgepakt wordt zal hij meer ervaringsdeskundig worden. Een stap verder gaat hij als hij zijn ervaringen deelt met andere risicojongeren en tips van anderen overneemt in zijn eigen 'body of knowledge' over overnachten in een politiecel.

Wilken beschrijft dit proces in het eerder genoemde Kaderdocument Ervaringsdeskundigheid (Wilken e.a. 2009). Hij omschrijft ervaringskennis als individueel en gekoppeld aan de persoon. Het is persoonlijke kennis die wordt verworven door na te denken over persoonlijke ervaringen, en de betekenis van deze ervaringen vast te stellen. Reflecteren op persoonlijke ervaringen dus en daarvan leren. Persoonlijke ervaringen kunnen dan gebruikt worden ten behoeve van persoonlijke versterking. Op deze manier wordt ervaringskennis functioneel ingezet voor persoonlijke groei. In ons onderzoek zijn wij ook en vooral geïnteresseerd in de toegevoegde waarde van ervaringsdeskundigheid voor anderen. Daarvoor is het van belang dat ervaringskennis gedeeld wordt met anderen. Dan kan blijken dat er gemene delers zijn met de ervaringen van anderen. Als ervaringskennis gedeeld wordt en zo persoonlijke kennis verbonden wordt met ervaringskennis van anderen, ontstaat collectieve kennis.

Tot slot is het belangrijk om nog een aspect te noemen waarover in de literatuur minder overeenstemming bestaat: de mate waarin de ervaringsdeskundige zijn eigen ervaringen heeft verwerkt. De definitie uit de Thesaurus bijvoorbeeld (www.thesauruszorgenwelzijn.nl) stelt dat de ervaringsdeskundige zijn ervaringsdeskundigheid pas kan inzetten als hij de eigen (cliënt)ervaring enigermate heeft verwerkt. Wat 'enigermate' is wordt niet duidelijk in de definiëring. Wij verwachten dat ook in de praktijk de meningen daarover verdeeld zullen zijn. We denken dat de mate van verwerking die nodig is, afhankelijk is van de rol en de functie van de ervaringsdeskundige.

In dit onderzoek is het kennisdomein de ervaringskennis die iemand verworven heeft door ervaringsdeskundigheid op het terrein van criminaliteit of breder gezien op het terrein van risicovol gedrag. Iemand is bereid die ervaringskennis te delen en te verbinden met die van anderen. We definiëren voor dit onderzoek de ervaringsdeskundige als:

Iemand die zijn ervaringskennis heeft opgedaan in zijn functioneren als risicojongere, in staat is op deze ervaring te reflecteren en in staat is deze kennis in te zetten om risicojongeren te helpen te stoppen met risicogedrag.

Het kennisdomein wordt afgebakend als:

- 1) kennis van eigen gedrag en handelen in relatie tot criminaliteit en overlast;
- 2) kennis van hoe justitie, dienstverleners, hulpverleners en steunsystemen werken;
- 3) kennis van maatschappelijke reacties op crimineel of overlastgevend gedrag;
- 4) kennis van hoe je mensen met gelijksoortige ervaringen of in gelijksoortige situaties kunt steunen.

2.2 Andere begrippen

Om het doel 'eenheid van taal' te bereiken staan we nog kort stil bij andere sleutelbegrippen in dit onderzoek: risicojongeren en criminaliteitspreventie.

Risicojongeren

Voor dit onderzoek gebruiken we de definitie zoals die in het lectoraat Jeugd en Veiligheid van Avans Hogeschool wordt gebruikt:

Wij definiëren iemand als een risicojongere wanneer deze gedrag vertoont dat sociaal-maatschappelijk als overlastgevend of ongewenst wordt beschouwd en op enig moment ook als delinquent/crimineel kan worden gedefinieerd (bijvoorbeeld in het kader van het Strafrecht, na het twaalfde jaar). We maken hierbij onderscheid tussen verschillende leeftijdsgroepen: kinderen, tieners en jongvolwassenen. Het problematisch gedrag kent in elke van deze leeftijdsgroepen weer andere accenten (Rovers & Kooijmans, 2008).

Criminaliteitspreventie

Preventie betekent letterlijk voorkómen, zorgen dat iets niet gebeurt of dat de kans kleiner wordt dat het gebeurt. Preventie kan daarmee beschouwd worden als een beïnvloedingsmechanisme. Toegespitst op jeugdcriminaliteitspreventie gaat het dus om de beïnvloedingsmogelijkheden om criminaliteit van jongeren te voorkomen. Hierin zijn verschillende strategieën te onderkennen.

Primaire preventie: het uitvoeren van activiteiten gericht op het beïnvloeden van omstandigheden in de fysieke en sociale omgeving van de jongere. Het gaat dan om omstandigheden die gelegenheid geven tot het plegen van een misdrijf of dit zelfs bevordert. Voorbeelden zijn vormen van formeel en informeel toezicht, beveiliging van objecten en voorlichtingsactiviteiten op scholen. Alle jongeren worden met deze activiteiten bereikt.

Secundaire preventie: het (voortijdig) beïnvloeden van personen of omstandigheden die een verhoogd risico vormen voor het ontstaan of toenemen van criminaliteit. Voorbeelden hiervan zijn het tegengaan van spijbelen (omdat er een verband is tussen spijbelen en crimineelgedrag) of het ondersteunen van alleenstaande moeders in sociaal zwakkere wijken

(omdat we weten dat jongeren opgegroeid in die omstandigheden vaker crimineel gedrag vertonen).

Tertiaire preventie: het ingrijpen op bepaalde plaatsen of tegen bepaalde personen nadat een misdrijf heeft plaatsgevonden, met het doel herhaling te voorkomen. Justitiële gedragsinterventies zijn hier voorbeelden van.

We onderscheiden dus verschillende momenten waarop criminaliteitspreventie kan plaatsvinden:

- voordat er iets aan de hand is;
- bij verhoogd risico;
- als criminaliteit al heeft plaatsgevonden.

Een ander onderscheid wat we kunnen maken is een onderscheid in programma's.

In primaire preventiestrategieën wordt gewerkt met **Universele programma's** die zich op complete bevolkingsgroepen richten. Zij werken het minst stigmatiserend. Een voorbeeld hiervan is het aanbieden van sportvoorzieningen voor jongeren of de al eerder genoemde voorlichtingsactiviteiten op scholen.

In secundaire preventiestrategieën wordt gewerkt met **Selectieve preventieprogramma's** die zich richten op jongeren die risico lopen crimineel gedrag te ontwikkelen. Voorbeelden hiervan spijbelprogramma's en opvoedingsondersteuningsprogramma's.

In tertiaire preventiestrategieën zien we **preventieprogramma's op indicatie** die zijn gericht op jongeren die al crimineel gedrag vertonen. Voorbeelden hiervan zijn toezicht door jeugdreclassering, sociale vaardigheidstrainingen, behandelprogramma's van justitiële inrichtingen of intensieve gezinsbegeleiding.

Preventiestrategieën zijn behalve naar tijdstip en aard van het programma ook nog te onderscheiden naar beïnvloedingsrichting. We zien twee aanknopingspunten in preventiestrategieën: de persoon en de situatie/omgeving. De persoon kan zowel de dader zijn als het slachtoffer en de omgeving kan zowel de persoonlijke omgeving zijn (vriendenkring, gezin) als de fysieke omgeving (bijvoorbeeld de inrichting van een winkelcentrum). We onderscheiden daarmee:

- dadergerichte preventie;
- slachtoffergerichte preventie;
- situatiegerichte preventie.

In een matrix ziet dit er als volgt uit:

	Universele (primaire) preventieprogramma's	Selectieve (secundaire) preventieprogramma's	Geïndiceerde (tertiaire) preventieprogramma's
Dadergerichte preventie	Bijvoorbeeld voorlichtingsprogramma's op scholen	Bijvoorbeeld voorlichtingsprogramma in het jongerenwerk	Bijvoorbeeld justitiële interventies
Slachtoffer-gerichte preventie	Bijvoorbeeld voorlichtingscampagnes van politie	Bijvoorbeeld weerbaarheidstrainingen voor meisjes	Bijvoorbeeld slachtofferhulp
Situatiegerichte preventie	Bijvoorbeeld bewakingscamera's	Bijvoorbeeld toezichtteams in probleemgebieden	Bijvoorbeeld afsluiten van 'rampgebied'

datum 27 september 2010
Thea van Kempen,
Roos van Rooij,
auteur Ben Rovers
pagina 24 van 54

4 Wat is de toegevoegde waarde?

In de literatuur vinden we publicaties van ervaringsdeskundigen die een pleidooi houden om ervaringskennis eenzelfde erkenning te geven als wetenschappelijke of professionele kennis (Haaster en Koster 2005, Plooi 2009, Boevink e.a. 2002). Zij komen daarmee in een discussie of ervaringskennis meer, minder of een andere waarde heeft dan wetenschappelijke kennis. Wij laten deze discussies voor wat ze zijn en leggen de focus in onze verkenning op praktische relevantie en toepasbaarheid van ervaringskennis.

Als we op die manier zoeken naar de toegevoegde waarde van ervaringsdeskundigen vinden we uitspraken als 'een ervaringsdeskundige kan uit eigen ervaring invoelen hoe het is om een bepaald type probleem te hebben en daarmee te moeten leven: het gevoel ontredder te zijn, erop aangekeken te worden, zich onmachtig te voelen. Hierdoor is een ervaringsdeskundige in staat zich in te leven in de kwetsbare persoon. Hij is gevoelig voor het verhaal achter het verhaal' 'Een ervaringsdeskundige zal eerder een ingang krijgen bij burgers met zeer ernstige problemen omdat hij 'dezelfde taal' spreekt' 'Hij kan wantrouwen of weerstand wegnemen en als intermediair tussen de professional en de cliënt optreden.' (www. Thesauruszorgenwelzijn.nl)

In de GGZ-sector hebben onder andere Karbouniaris en Brettschneider (2008) onderzoek gedaan naar de betekenis van ervaringsdeskundigen. Zij formuleren op basis van diepte-interviews met ervaringsdeskundigen en professionals een drietal toegevoegde waarden van ervaringsdeskundigen. Geïnspireerd door dit onderzoek en andere publicaties formuleren wij vier hypothesen over de toegevoegde waarde die ervaringsdeskundigen kunnen hebben in de preventie van jeugdcriminaliteit. Deze hypothesen worden geïllustreerd door in cursief weergegeven citaten uit het rapport van Karbouniaris en Brettschneider.

4.1 Contact aangaan op basis van gedeelde ervaring

De ervaringsdeskundige spreekt dikwijls de taal van de risicojongere en daarmee wordt het contact in zekere zin natuurlijker. Er is vaak minder afstand tussen de ervaringsdeskundige en de jongere, in vergelijking met de relatie tussen niet-ervaringsdeskundige hulpverlener en jongere. Men zit al gauw op dezelfde golflengte, omdat er aansluiting is op basis van soortgelijke ervaringen. Dit is de basis voor een vertrouwensband.

Ik bedoel deze persoon (niet-ervaringsdeskundige professional, red.) die kan niet invoelen of die kan niet weten waar het over gaat. Hij kan het rot en vervelend voor iemand vinden, maar hij kan niet op deze golflengte gaan zitten en dat is het verschil. Dat merk je ook als je met cliënten bezig bent, dan is dat contact er. Daar kun je gelijk mee aan de gang. Terwijl de hulpverlener forse inspanningen moet doen om überhaupt contact te krijgen met die man. Want cliënten staan vaak argwanend tegenover de hulpverlening. Soms zijn ze ook bang. Het duurt heel lang voor zo'n hulpverlener echt vertrouwen heeft van de cliënt.

Je kan gewoon gebruik maken van je eigen kennis. Het gaat dus om het inzetten van je eigen ervaring om anderen te helpen, om contacten te leggen. Je spreekt de taal. Je weet waar ze het over hebben, je weet wat er gebeurt, je ziet wat ze doen. Als iemand ziek is, of als iemand aan het gebruiken is.

Karbouniaris en Brettschneider (2008) stellen dat ervaringsdeskundigen door dit natuurlijk contact hun cliënten in staat stellen weer voeling te krijgen met wat door de maatschappij als 'normaal' wordt beschouwd. De ervaringsdeskundige representeert een deel van de samenleving in het contact met de cliënt. Karbouniaris en Brettschneider vergelijken dit met de functie van 'object presenting'. Hiermee wordt bedoeld dat de werker in zijn handelen drie werelden vertegenwoordigt (Hollander & Wilken 2005):

- zijn persoonlijke leven, inclusief zijn eigen ervaringen;
- de wereld met de daarin heersende normen en waarden;
- de realiteit van de maatschappij met de daarbij behorende structuren en regels.

Risicjongeren ondervinden in hun dagelijks leven problemen in de confrontatie met deze werelden. Zij botsen met de heersende normen en waarden en vertonen grensoverschrijdend gedrag. Zij hebben moeite overeind te blijven in de structuren en regels van de maatschappij. Ze passen niet in de structuren van het onderwijs, bijvoorbeeld, en vallen daar uit.

Hulpverleners vertegenwoordigen de maatschappelijke waarden en normen, functioneren in de heersende structuren en hanteren de daarbij behorende regels. De afstand tussen de jongere en de hulpverlener is om die reden groot. Als dan ook de vertegenwoordiging van het persoonlijk leven van de hulpverlener niet herkenbaar is voor de jongeren, is te veronderstellen dat de jongeren niet geneigd zijn om op voorhand een vertrouwensrelatie met de hulpverlener aan te gaan. Een ervaringsdeskundige die in ieder geval één van de drie werelden deelt, zal in staat zijn dichter bij de jongeren te komen. Jongeren zeggen daarover: 'hij heeft hetzelfde meegemaakt, hij snapt me'.

In de literatuur vinden we ook aanwijzingen waarom de ervaringsdeskundige dicht bij de jongeren kan komen. Zo stelt Plooy (2009) dat de essentie van ervaringskennis ligt in de mechanismen van zelfhulp en emancipatie, in het ondersteunen van de eigen herstelprocessen van cliënten. Ervaringsdeskundige ondersteuning brengt elementen in van hoop, geloofwaardigheid en wederkerigheid. De ervaringsdeskundige is niet de professionele autoriteit die het herstelproces van de cliënt overneemt of stuurt maar een gelijke, een bondgenoot, een souffleur. Hij laat daarmee het vermogen van cliënten om zichzelf te helpen intact. Ervaringsdeskundigen kunnen het zelfvertrouwen, de eigen kracht en onafhankelijkheid van cliënten versterken. Zij kunnen cliënten helpen hun eigen verhaal te maken, het verhaal waar ze zelf betekenis geven aan wat ze is overkomen, hoe ze daarmee hebben leren omgaan en wat ze daarbij nodig hebben.

Geenen (2010) onderzocht welke invloed de sociale professional heeft op het proces dat jongeren doorlopen als ze stoppen met criminaliteit. In haar onderzoek lezen we dat jongeren aangeven dat sociale professionals ondersteunend kunnen zijn in het proces van stoppen met criminaliteit als zij aan een aantal voorwaarden voldoen. Zo benoemen jongeren het als positief wanneer 'een sociale professional zich niet voor de gek laat houden en laat blijken dat hij weet wat er speelt in de criminaliteit en in het criminele circuit'. Ook geven jongeren in dit onderzoek aan dat een sociale professional ondersteunend is 'als hij zelf weet wat het is om te stoppen'.

We veronderstellen dus een toegevoegde waarde omdat jongeren eerder genegen zijn contact aan te gaan met iemand die dezelfde ervaringen deelt, vanwege de herkenning en erkenning van die ervaringen en omdat ervaringsdeskundigen het zelfoplossend vermogen van jongeren aanspreken. We zien ook nog een ander aspect waarom de ervaringsdeskundige een toegevoegde waarde kan hebben: de ervaringsdeskundige die zelf de rafelranden van de maatschappij kent, die zelf door uitval uit geldende structuren zijn heil op straat heeft

gezocht, kent de fysieke plaatsen waar jongeren te vinden zijn. Zij weten de jongeren te vinden, ook zonder overlastmeldingen, en kunnen in dat opzicht een toegevoegde waarde hebben. Op basis van eigen ervaringen zijn zij in staat jongeren op te sporen. Overlast en grensoverschrijdend gedrag zijn niet de reden voor contactlegging, maar belangstelling. Jongeren komen daardoor niet in de positie zich te moeten verdedigen tegen een representant van de klagende maatschappij en zullen daarom eerder bereid zijn contact aan te gaan. Omdat ervaringsdeskundigen de betekenis en de codes van de straatcultuur kennen (en soms de jongeren zelf) zijn zij in staat met respect voor die betekenis en gebruik makend van de codes contact met jongeren aan te gaan.

4.2 De ervaringsdeskundige als rolmodel

Eén van de meest belangrijke waarden van het inzetten van ervaringsdeskundigheid in de hulpverleningscontext blijkt het herstelperspectief. Uit het contact met de ervaringsdeskundigen groeit hoop, perspectief en bewustwording. De ervaringswerker fungeert hierbij in sterke mate als rolmodel.

Het belangrijkste wat ik mensen bied, is herstelperspectief. Ik kan laten zien dat herstel mogelijk is. Niet dat het iedereen even goed zal lukken, maar dat er een weg is. Ik bied mensen hoop alleen al door het feit dat ik hier zit. (bron Karbouniaris & Brettschneider, 2008)

Ook hier zien wij aangrijpingspunten voor onze doelgroep. Jongeren hebben volgens de sociale leertheorie baat bij een rolmodel. Mensen leren onder andere door 'modelling', het imiteren van gedrag en daarmee oefenen. Het is voor jongeren dus leerzaam om iemand te observeren die hetzelfde probleem heeft en dat op een andere manier aanpakt. *Peers* bijvoorbeeld kunnen invloed uitoefenen op het gedrag van anderen, door een positief rolmodel te zijn en te laten merken wat zij van bepaald gedrag vinden. Als de *peer* zelf essentiële vaardigheden laat zien beïnvloedt hij daarmee de vaardigheden van anderen, ervan uitgaande dat die vaardigheden gekopieerd worden.

Binnen justitie wordt veelal andersom gedacht: criminaliteit wordt aangeleerd onder invloed van 'verkeerde vrienden'. Jongeren leren crimineel gedrag van *peers* en *peers* beïnvloeden elkaar hierin. Jeugdcriminaliteit vindt veelal in groepsverband plaats en de groepen kenmerken zich door een harde kern en zogenaamde meelopers die de harde kern jongeren als voorbeeld zien en imiteren.

Wij veronderstellen dat als jongeren crimineel gedrag kunnen leren van rolmodellen, jongeren ook weerhouden kunnen worden van crimineel gedrag door rolmodellen. In het onderzoek van Geenen geven jongeren dat ook aan: de keuze om geen crimineel meer te willen zijn is een reden om te stoppen met delictgedrag. Om die keuze te maken is het nodig dat ze zich kunnen voorstellen dat ze niet meer crimineel zijn. Het hebben van een positief *peervoorbeeld*, iemand uit dezelfde leeftijdscategorie die gestopt is met criminaliteit, kan daarbij ondersteunend werken.

Op basis van de literatuur verwachten we dat het werken vanuit een herstelperspectief ook betekenis heeft in de preventie van jeugdcriminaliteit.

Onze hypothese is dat de ervaringsdeskundige die gestopt is met crimineel gedrag fungeert als rolmodel voor jongeren die willen stoppen.

4.3 Versterken van professionals

Ervaringsdeskundigen kunnen een brugfunctie vervullen naar de professionals. Eigen positieve ervaringen met professionals delen zij met risicojongeren en motiveren risicojongeren wellicht een verbinding met een professional aan te gaan. De ervaringsdeskundigen verlagen op deze manier de drempel naar de professional. Voorwaarde is wel dat de professionals ook bereid zijn een open en lerende houding aan te nemen ten aanzien van die ervaringsdeskundigen. Ervaringsdeskundigen zullen zelf vertrouwen moeten hebben in de professional en zijn bereidheid de jongeren tegemoet te komen. De ervaringsdeskundige voelt zich dusdanig verbonden met de jongere, dat hij alleen bereid zal zijn een jongere mee op een brug te nemen als de professional bereid is de jongere ergens op die brug te ontmoeten. Die professional leert van de inbreng van ervaringsdeskundigen en zal zijn professionaliteit versterken door gebruik te maken van ervaringskennis van cliënten en ex-clieënten.

De bereidheid om te leren van ervaringsdeskundigen is niet vanzelfsprekend, blijkt uit diverse publicaties in het GGZ-veld. De GGZ stelt zich ten doel een personeelsbestand op te bouwen met een proportioneel percentage ervaringsdeskundigen. De inbedding van die ervaringsdeskundigen als gelijkwaardig teamlid blijkt soms lastig, andere professionals blijven de ervaringsdeskundige zien als een 'supercliënt' en niet als een gelijkwaardige collega. Professionals die wel de brug op willen komen krijgen door de inbreng van ervaringsdeskundigen nieuwe impulsen. De ervaringsdeskundigen kunnen vanuit het natuurlijke contact met jongeren een vertaling maken voor de professional. Zo ontstaat bijvoorbeeld discussie over de invulling van het begrip 'goede hulpverlening'. De professional kan zich door het contact met de ervaringsdeskundige bewust worden van eigen bejegening, attitude en visie. Dit kan vervolgens weer gevolgen hebben voor de manier waarop de professionele hulpverlener naar behandel- en begeleidingsmethodieken kijkt.

Hulpverleners, die marginaliseren alles wat die mensen doen. Ik denk dat wij dat minder doen. (...) Dat is ook een van de spanningen die ik doe: aan collega's inzichtelijk maken welke sprongen cliënten maken (bron Karbouniaris & Brettschneider, 2008).

4.4 Empowerment van de ervaringsdeskundige zelf

Onderzoek van Maruna (2001) maakt duidelijk dat mensen die stoppen met criminaliteit (desisters) met zichzelf in het reine komen door een 'nieuw verhaal' te maken. In dat nieuwe verhaal is geen plek meer voor criminaliteit. Maruna noemt dat narratieve reconstructie. Ook voor jongeren geldt dit, stelt Murray (2009). De in het onderzoek van Geenen (2010) geïnterviewde jongeren bevestigen dat beeld. Zij creëren 'een nieuw verhaal' door een andere betekenis te geven aan hun verleden en deze betekenis te plaatsen in het licht van de toekomst. Zij ontkennen hun criminele verleden niet, maar proberen daar zin uit te halen. Maruna laat dat ook zien: mensen willen leren van hun criminele verleden en er winst uit halen. Er is eerder behoefte om iets goed te maken dan om rigoureus te knippen met het verleden (Maruna 2001). Iets goed maken, speciaal aan degenen die je pijn hebt gedaan. In de interviews van Geenen spreken jongeren ook uit dat ze 'het goed willen maken voor hun moeder'. Of dat ze een rol willen spelen in het voorkómen dat anderen in de criminaliteit belanden. Een jongere broer of zus, maar soms ook jongeren in het algemeen.

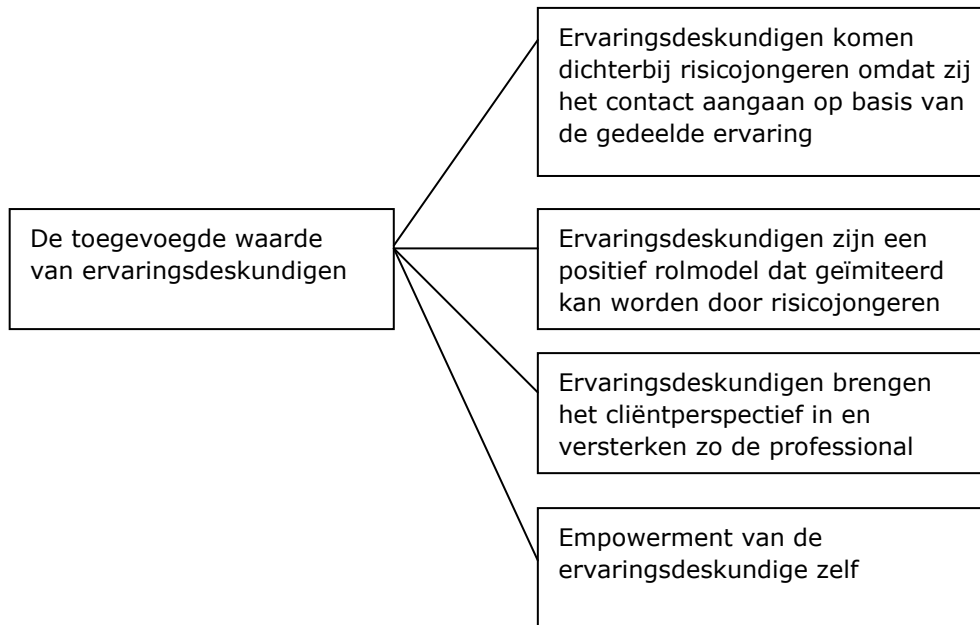
Ook blijkt uit het onderzoek van Maruna (2001) en uit onderzoek van Barry (2007) dat *generativity* een belangrijk element is in het desistanceproces. *Generativity* is het zorg willen

nemen voor de volgende generatie (niet per se de eigen kinderen). Het is ook een bijdrage willen leveren aan het desistance-proces van anderen door bijvoorbeeld het eigen levensverhaal aan delinquenten te vertellen. Barry betoogt dat het voorbeeld van de 'professional ex' (een voormalige delinquent die als professional werkt) een belangrijk voorbeeld kan zijn voor jongeren die willen stoppen met criminaliteit. Je zou kunnen zeggen dat er sprake is van een dubbel *empowerment* proces: de ervaringsdeskundige die jongeren helpt bij hun eigen krachten te komen, komt daarmee zelf ook in zijn kracht. De theorie van *empowerment* is afkomstig uit de Verenigde Staten en stelt dat hulpverlening cliënten moet ondersteunen bij het ontwikkelen van eigen krachten. Van Regenmortel (2008) stelt dat power niet alleen de eigen individuele kracht is, maar ook de macht om te participeren, een rol van betekenis te mogen spelen in de maatschappij. Jongeren die ingezet worden als ervaringsdeskundige krijgen de kans die power te ontwikkelen.

Ook cognitieve consistentietheorieën maken aannemelijk dat jongeren door hun rol als ervaringsdeskundige ondersteund worden in hun eigen proces van stoppen met criminaliteit. Deze psychologische theorieën stellen dat mensen ernaar streven gedachten, opvattingen en gedrag in overeenstemming met elkaar te laten zijn (Petri & Govern, 2004). Met andere woorden, als er inconsistenties bestaan tussen bijvoorbeeld gedrag en opvattingen hebben mensen doorgaans de neiging zodanige aanpassingen te verrichten dat beide weer in overeenstemming met elkaar zijn. Van der Pligt et al. (2007) tonen diverse uitwerkingen van dit mechanisme in recent onderzoek. Deze laten onder meer zien dat mensen hun gedrag aanpassen nadat ze in een bepaalde rol komen. Ze noemen dit het 'hypocrisie-effect'. Rokers worden bijvoorbeeld ingezet om andere rokers voor te lichten over de gevaren van roken. Deze rol vergroot vervolgens de kans dat de voorlichters zich overeenkomstig hun boodschap gaan gedragen. Bij de inzet van jongeren als ervaringsdeskundigen in criminaliteitspreventie kunnen we gebruik maken van dit soort inzichten.

Tenslotte is het zo dat het functioneren als ervaringsdeskundige simpelweg een zinvolle dagbesteding is. Alleen al om die reden zal het ondersteunend zijn in het resocialisatieproces waarin het hebben van een zinvolle dagbesteding als een cruciale factor wordt gezien.

In schema geven we onze hypothesen als volgt weer:

5 Rollen en functies van ervaringsdeskundigen

Hoe worden ervaringsdeskundigen ingezet? Deskresearch levert vooral voorbeelden op in de GGZ, de verslavingszorg, de maatschappelijke opvang en het welzijnswerk (met name jongerenwerk). De sector GGZ lijkt het verst in de ontwikkeling van projecten en methoden waarin ervaringsdeskundigen een rol spelen. Karbouniaris en Brettschneider hebben dat voor de GGZ onderzocht en 3 types van rollen en functies van ervaringsdeskundigen gevonden. Een bredere blik levert 6 typen inzet van ervaringsdeskundigen.

5.1 Type 1: Voorlichting en educatie

De betekenis 'contact op basis van de gedeelde ervaring' zien we onder andere terug in voorlichting en educatie. In deze activiteiten wordt de ervaringskennis gebruikt om anderen voor te lichten of op te leiden. Het wordt ingezet in alle vormen van preventieprogramma's. Ervaringsdeskundigen worden getraind om voorlichting te geven met als doel de ander te informeren over problemen, risico's en hulp die mogelijk is. Het meest bekende voorbeeld is waarschijnlijk de ex-verslaafde die voorlichting geeft op middelbare scholen. Binnen de GGZ zien we het laatste decennium Cliëntenbelangenbureau's, steunpunten en platforms ontstaan van waaruit ervaringsdeskundigen voorlichting geven aan cliënten tijdens, voor of na hun behandeling. Cliëntenbelangenbureau's zijn ingericht als laagdrempelige inloopcentra bemenst door ervaringsdeskundigen. Cliënten kunnen daar terecht voor informatie over de behandeling, over de problemen die men tegenkomt na ontslag en allerlei andere zaken. Ook worden vanuit de Cliëntenbureau's ervaringsdeskundigen getraind om voorlichtingsactiviteiten voor derden uit te voeren. De ervaringsdeskundige van het Cliëntenbelangenbureau heeft de rol van cliëntondersteuner, consultant, trainer, adviseur, gastdocent, voorlichter. De werkzaamheden vinden zowel één op één (consult, adviesgesprek) als in groepsverband plaats (studiedagen, lezingen).

Ook daklozen en ex-daklozen geven voorlichting. In de maatschappelijke opvang zien we bijvoorbeeld het imagoproject in Utrecht waarin daklozen voorlichting geven op scholen, bij de politie en bij diverse instellingen voor hulp- en dienstverlening. Zij bezoeken bijvoorbeeld basisscholen met het project 'wat zit er in de rugzak van een dakloze'. In Amsterdam leiden daklozen toeristen rond in de stad en geven op die manier een kijkje in hun leven. Zwerfjongeren informeren andere zwerfjongeren via de website www.waarkanikheen.nl. Beheer en inhoud van de site wordt verzorgd door zwerfjongeren en heeft de bedoeling lotgenoten te informeren over zaken als wonen, werken, opleiding en problemen en mogelijkheden die ze in het leven op straat tegen kunnen komen. In het jongerenwerk zien we *peereducatie*-projecten: jongeren worden getraind om over bepaalde thema's die in hun leefwereld van belang zijn, betrouwbare informatie over te dragen aan hun leeftijd- of groepsgenoten. Ook zien we voorbeelden van jongeren die via theater of audiovisuele activiteiten andere jongeren informeren.

Gericht op criminaliteitspreventie zien we voorlichtingsactiviteiten in diverse preventieprogramma's. De meest bekende organisatie is Delinquentie en Samenleving. Via deze organisatie verzorgen ex-criminele jongeren en volwassenen voorlichting in primaire en secundaire preventieprogramma's. Zij worden bijvoorbeeld door scholen ingehuurd om informatie te geven in het kader van maatschappijleerlessen, maar ook in projecten of lessen die gericht zijn op risicojongeren.

Wij verwachten op basis van de documentenstudie dat in dit type projecten de betekenis van het contact op basis van gedeelde ervaring van belang is. Afhankelijk van de setting waarin de voorlichtingsactiviteiten plaats vinden kan die gedeelde ervaring zich beperken tot leeftijdgenoot zijn. De gedeelde ervaring zal bij een HAVO-VWO scholengemeenschap beperkter zijn als bijvoorbeeld bij een activiteit gericht op risicojongeren in de wijk. In die laatste setting zal ook de betekenis van de ervaringsdeskundige als rolmodel aan de orde zijn. Ook betekenis 4 wordt genoemd: ervaringsdeskundigen kunnen op deze manier iets terug doen voor de maatschappij en geven daarmee een andere betekenis aan hun leven. De beïnvloedingsrichting van voorlichtingsactiviteiten is tweeledig: men probeert de risicojongere te weerhouden van delictgedrag en het geven van voorlichting ondersteunt de ervaringsdeskundige in het proces van stoppen met criminaliteit.

5.2 Type 2: Toeleiding

De betekenis van het contact op basis van de gedeelde ervaring is ook terug te vinden in projecten waarin het de bedoeling is dat ervaringsdeskundigen lotgenoten opsporen, motiveren en naar de hulpverlening leiden. In deze projecten zie je tevens de betekenis van het versterken van de professional of de professionele organisatie.

In de verslavingszorg zien we al 15 jaar zogenaamde *supportworkers* actief. Zij zijn in dienst van de verslavingszorg en hebben onder andere als doelstelling cliënten toe te leiden naar zelfhulp. De *supportworkers* zijn getraind om cliënten en hulpverleners informatie te geven over zelfhulp. Zij leggen contact met cliënten van de professionele zorg en bieden hen de mogelijkheid deel te nemen aan zelfhulpgroepen naast of na de reguliere behandeling. Zij zijn een soort makelaar tussen professionele hulp en zelfhulp. Ook andersom komt voor. In de GGZ werken ervaringsdeskundigen als kwartiermaker: zij leggen onder andere contact met psychiatrische cliënten in de wijk die nog geen professionele hulp hebben en proberen hen te motiveren om gebruik te maken van de hulpverlening.

In Nijmegen zien we de stichting straatmensen voor straatmensen: (ex-)daklozen gaan op pad met broodjes en koffie om daklozen op straat op te sporen, contact te leggen en eventueel te verwijzen naar de hulpverlening. "De helft van de initiatiefnemers heeft zelf langdurig met verslaving, dakloosheid en/of de psychiatrie te maken gehad. Daardoor kennen zij de problematiek van binnenuit. Zij hebben aan den lijve ondervonden hoe het is om verslaafd te zijn, af te kicken en weer terug te vallen. Zij weten uit eigen ervaring hoe het is onder een brug te slapen, door anderen ('gewone mensen') gemedend te worden maar ook om soms vanuit onverwachte hoek vriendschap te ondervinden. Vanuit deze achtergrond willen zij proberen om samen te werken met mensen die op dit moment in soortgelijke situaties verkeren. Zij willen *met* hen (en niet *voor* hen, zoals vaak gebruikelijk) ervoor zorgen dat het weer mogelijk wordt hun leven vorm te geven zoals ze zelf wensen. Eén van de uitgangspunten is dan ook dat daklozen zelf betrokken zijn bij de beleidsbepaling en de praktische uitvoering van het werk." (bron www.straatmensenvoorstraatmensen.nl)

Een ander voorbeeld uit de maatschappelijke opvang zijn de zogenaamde straatadvocaten die in diverse steden actief zijn. "De term straatadvocaat is vanuit de werkgroep Basisberaad Rotterdam Rijnmond ontstaan. De vraag was: "hoe slaan we een brug naar gemeenten". 'To advocate' komt vanuit het Engels en staat voor: 'spreken namens' of 'spreken voor' en dat doen straatadvocaten. Primair gaat het om het leggen van contact, het winnen van vertrouwen en zorgen dat de stem van betrokkenen gehoord wordt. Een straatadvocaat is géén zorgverlener maar een belangenbehartiger. Er wordt een aanzet gegeven voor de

hulpverlening om in actie te komen. Een straatadvocaat is ook niet specifiek juridisch actief, dat komt er wel bij, maar puur juridische zaken worden doorgesluisd naar een jurist. In de praktijk blijkt de naam straatadvocaat wel voordelen te hebben, bijvoorbeeld om beter gehoord te worden bij incassobureaus. Overigens zijn er ook anderen die zich met soortgelijke problematiek bezig houden, zoals vertrouwenspersonen, Raad- en daadwinkels, Juridisch loketten en pro-deo advocaten. Er is dus niet een uniforme definitie, dit zou ook niet wenselijk zijn, de straatadvocaat speelt immers in op hetgeen er lokaal speelt, wat op dat moment, op die plek nodig is." (Verslag Raad en daad op de straat, werkconferentie 8 mei 2009 te Utrecht.)

Ten behoeve van criminaliteitspreventie zien we ervaringsdeskundigen die risicojongeren opsporen en naar de hulpverlening leiden. Dit zien we bijvoorbeeld bij het S-team in Leeuwarden. In dit project worden ervaringsdeskundigen ingezet als 'straathoekwerker' om in samenwerking met professionele straathoekwerkers jongeren op te sporen en te motiveren. De gedeelde ervaring wordt gezien als de basis waarop contact tot stand komt. Ervaringsdeskundigen kennen de vindplaatsen, kennen de netwerken waarin jongeren zich bevinden en kennen vaak zelfs de individuele jongeren vanuit hun eigen ervaring op straat. Daar waar een volwassen straathoekwerker met achterdocht bekeken wordt, biedt een ervaringsdeskundige leeftijdsgenoot meer vertrouwen. Die spreekt de 'straattaal' en weet wat het is om in soortgelijke omstandigheden op te groeien. Ook hier geldt dat jongeren hun ervaringskennis benutten voor anderen en daarmee een andere betekenis geven aan hun verleden. Hier kan ook nog de derde betekenis worden genoemd: professionele straathoekwerkers, jongerenwerkers en jeugdhulpverleners worden met raad en daad bijgestaan door ervaringsdeskundigen en worden beïnvloed in de bejegening van de risicojongeren en de aanpak van de problematiek.

5.3 Type 3: Onderzoek en advies

Onder dit type vallen de ervaringsdeskundigen die onderzoek doen onder lotgenoten en cliëntenorganisaties die (beleids)advies geven aan instellingen en/of overheden. Hier wordt de derde betekenis expliciet ingezet. Professionals gebruiken ervaringskennis van cliënten om hun diensten beter af te kunnen stemmen op hetgeen de cliënten vragen. Onderzoekers gebruiken ervaringsdeskundigen om in contact te komen met de onderzoeksgroep en beleidsmakers gebruiken ervaringskennis om beleid beter af te kunnen stemmen op de wensen en behoeften van doelgroepen. Contact op basis van gedeelde ervaring en *empowerment* van de ervaringsdeskundige zelf spelen ook een rol. De gedeelde ervaring wordt belangrijk geacht bij het bereiken van de doelgroep in onderzoek. Voor ervaringsdeskundigen die participeren in onderzoeksprojecten of cliëntenraden lijkt het ondersteunend te zijn voor het eigen proces van stoppen met criminaliteit. In de praktijk zie je verschillende verschijningsvormen van dit type inzet:

Peerresearch: jongeren kunnen worden ingezet als onderzoeker om zicht te krijgen op onderwerpen die in hun leefwereld van belang zijn en waarover met andere benaderingen niet op adequate wijze informatie kan worden verzameld. Zo heeft Movisie bijvoorbeeld ex-zwerfjongeren als co-researchers ingezet om onderzoek te doen onder zwerfjongeren. In een uitzending van Nova (25 januari 2010) vertellen zowel de co-researchers als de zwerfjongeren dat deze interviews veel goede informatie opleveren, omdat de gemeenschappelijke ervaringen het gesprek gemakkelijker maken.

Peers adviseren: overheden en (jeugd)welzijnsinstellingen vragen op verschillende manieren advies aan jongeren over beleidsonderwerpen. Dat kan in de vorm van:

- *jeugdpanels*: jongeren gaan onderling en met beleidsmakers in gesprek over onderwerpen die spelen in hun omgeving;
- *youthmapping*: jongeren bezoeken voorzieningen en instellingen met als doel te onderzoeken wat het aanbod is voor jongeren en hoe hoog de drempel is;
- *verbetergroepen* van jongeren, beleidsmakers en andere personen die door de jongeren als deskundige zijn aangewezen analyseren systematisch een probleem en dragen oplossingen aan.

Een voorbeeld is de methodiek Paja die het Verwey Jonker instituut in samenwerking met de Volksbond in Amsterdam ontwikkeld heeft. PAJA staat voor Participatie Audit voor (zwerf-)jongeren Amsterdam. Via deze methodiek beoordeelt een jongerenteam de eigen opvangvoorziening. Het is een vernieuwende manier om dak- en thuisloze jongeren te betrekken bij hun eigen voorzieningen. Er ontstaat wederzijds begrip, de voorzieningen krijgen advies van de jongeren en de jongeren krijgen meer begrip voor (regels van) de voorzieningen. Ook is het doel jongeren uit hun sociaal isolement te halen en ze meer weerbaar te maken. Stichting Alexander in Amsterdam (www.st-alexander.nl) ontwikkelt voor een groot aantal opdrachtgevers methodieken om jongerenparticipatie en cliëntenfeedback te verzamelen. In 2002 deden zij bijvoorbeeld een pilot bij de Jeugdreclassering in Brabant waar cliënten opgeleid werden om lotgenoten te interviewen en te werven voor consultantenteams.

5.4 Type 4: Support en begeleiding

In dit type worden ervaringsdeskundigen ingezet om ondersteuning te bieden aan cliënten, los van of aanvullend op de reguliere hulpverlening. Ook zelfhulp en zelfbeheer scharen we onder dit type. In de GGZ zien we dat begeleiding naast de behandeling wordt vormgegeven door ervaringsdeskundige herstelcoaches en begeleiders in rehabilitatiecentra, zelfhulp-organisaties, en organisaties voor dagbesteding, arbeid en beschermd en begeleid wonen. Deze ervaringsdeskundigen worden soms 'medewerker herstel' of 'herstelcoach' genoemd. De begeleider coacht de deelnemer dan in zijn herstelproces op één of meerdere levensgebieden (wonen, werken, recreëren, sociale relaties). Deze vorm van inzet is iets intensiever dan enkel het geven van voorlichting of advies en vindt onder meer plaats in cursus/trainingsvorm en coachingscontacten als ook in ondersteunende netwerken waarin ervaringsdeskundigen actief zijn. De supportwerkers vervullen in deze rol nadrukkelijk niet de rol van professioneel hulpverlener.

Voorbeelden zien we ook in de verslavingszorg. De eerder genoemde Supportworkers zijn niet alleen de makelaar tussen cliënt en hulpverlening, ze leiden zelf ook groepen. Zo zijn er groepsbijeenkomsten voor verslaafden die nog niet weten of ze wel verlangen naar een nuchter en clean leven. Zij krijgen eerst de kans om kennis te maken met het programma voordat zij een beslissing nemen om aan zelfhulp of reguliere hulp deel te gaan nemen. Support en zelfhulpgroepen bieden volgens de verslavingszorg ondersteuning bij een nuchter/clean leven doordat zij een sociale omgeving bieden waar niet-gebruiken de norm is, waar men een zekere verantwoordelijkheid naar elkaar voelt en waar het gevoel van eenzaamheid, wat onlosmakelijk verbonden is aan het doorbreken van een verslaving, vermindert.

Bij de maatschappelijke opvang zien we voorbeelden van locaties in zelfbeheer. Zo is er in Utrecht bijvoorbeeld de nachtopvang in zelfbeheer (NOIZ). Daklozen die frequent gebruik maken van de nachtopvang kunnen op enig moment in aanmerking komen om er als beheerder te komen werken. Als ervaringsdeskundigen stellen zij zelf de huisregels op en

proberen deze zo goed mogelijk in samenwerking met de gasten uit te voeren. Inspraak vanuit de gasten vormt daarbij een belangrijk uitgangspunt. Aan het werk als beheerder is een plaats in een begeleid wonen project verbonden. De cliënt woont onder begeleiding zelfstandig en werkt als beheerder in de nachtopvang. Op deze manier snijdt het mes aan twee kanten. De ervaringsdeskundigen die de daklozen ondersteunen en zelf geholpen worden bij hun herstelproces door werk- en woonervaring. Gedeelde ervaring, rolmodel en *empowerment* van de ervaringsdeskundige zijn de betekenissen die hier terug te vinden zijn. Mentor- en coachingsprojecten of maatjesprojecten zijn ook voorbeelden waarin ervaringsdeskundigen ondersteuning bieden. We hebben nog geen projecten gevonden waar ervaringsdeskundigen uit het kennisdomein criminaliteit expliciet ingezet worden om risicojongeren te begeleiden. Wel zien we verschillende projecten waarin mentoren uit een vergelijkbare opvoedingssituatie komen of eenzelfde culturele achtergrond hebben. In een onderzoek naar de succesfactoren van Youth at Risk blijkt dat mentoren met enige ervaringsdeskundigheid het beter doen dan mentoren zonder deze achtergrond (Berger & Booij 2002). Ook hier wordt de betekenis van de gedeelde ervaring genoemd. Maar ook betekenis 2: de mentor als rolmodel, een voorbeeld van iemand met dezelfde achtergrond die het gelukt is om uit de criminaliteit te blijven.

Een voorbeeld van *peersupport* zien we soms op scholen waar dit ingezet wordt met de gedachte dat jongeren onderling steun en toeverlaat kunnen zijn bij het verwerken of aanpakken van problematiek. Ervan uitgaande dat jongeren het makkelijker vinden om met een leeftijdgenoot over vragen en twijfels te praten, stellen sommige scholen vertrouwensleerlingen aan.

Binnen justitie wordt bijvoorbeeld *positive peerpressure* ingezet in de methodiek You Turn, die momenteel in een pilot draait in een aantal justitiële jeugdinrichtingen. In deze methodiek gaat men ervan uit dat jongeren van elkaar leren. Het contact op basis van de gedeelde ervaring en de invloed op het eigen proces van stoppen met criminaliteit, lijken de betekenissen te zijn die in de methodiek besloten liggen. Wij denken dat ook de betekenis van bewustwording binnen de hulpverlening hier geldig is: groepsleiders en trainers leren ook van de jongeren. De beïnvloedingsrichtingen van You Turn zijn dan ook driedig: de jongere zelf, de lotgenoot en de hulpverlener kunnen beïnvloed worden in hun gedrag.

5.5 Type 5: Ervaringsdeskundige professionals

In de GGZ zien we in toenemende mate ervaringsdeskundigen op plaatsen waar tot voor kort enkel traditionele behandelaars en begeleiders werkzaam waren. De ervaringsdeskundige medewerkers vervullen een rol als (assistent) hulpverlener/begeleider, waarbij zij zich soms wel en soms niet profileren en onderscheiden met de verworven ervaringsdeskundigheid. De meest voorkomende functies zijn pedagogisch medewerker, groepsleider en ACT-medewerker⁴, al dan niet met expliciete vermelding van de ervaringsdeskundigheid. Deze ervaringsdeskundigen zijn direct betrokken bij het hulpverleningsproces en werken daartoe nauw samen met de reguliere professionals. Het komt voor dat zij therapeutische werkzaamheden doen, in samenwerking met een behandelaar. In de ACT-teams wordt *outreaching* gewerkt en hebben de ervaringsdeskundige ACT-medewerkers over het algemeen een vrij grote speelruimte in het benaderen van cliënten. De inzet van ervaringsdeskundigen binnen een behandelsetting is te beschouwen als één van de meest

⁴ In de Assertive Community Treatment in verslavingszorg en GGZ wordt hulp geboden door een multidisciplinair team waarvan ook een ervaringsdeskundige deel uit maakt.

verregaande vormen van inzet van ervaringskennis. De ervaringsdeskundige is hier nauw betrokken bij het hulpverleningsproces en zet zijn ervaringskennis in ten behoeve van veranderprocessen.

Ook in de Maatschappelijke Opvang wordt de kracht van cliënten herkend en erkend. Die erkenning is in 2009 uitgemond in een Erkenning Verworven Competenties procedure, ontwikkeld door Movisie. EVC is een procedure om ervaring te benoemen en te waarderen. Door de procedure wordt vastgesteld dat iemand over bepaalde ervaring beschikt, en wordt erkend dat door die ervaring bepaalde competenties aanwezig zijn. Cliënten die een zekere stabiliteit kennen, werken aan hun maatschappelijk herstel en actief zijn als vrijwilliger in de opvang (bijvoorbeeld als cliëntenraad, als beheerder of als voorlichter) kunnen hun competenties laten erkennen. Op basis van die erkenning kunnen zij mogelijk toegang krijgen tot de arbeidsmarkt of een opleiding.

In het jongerenwerk zien we voorbeelden van ex-risicjongeren die worden opgeleid tot professioneel jongerenwerker. Specifiek in het veld van de criminaliteitspreventie hebben we geen voorbeelden gevonden. Mogelijk is er in de sector wel sprake van 'onbenutte ervaringskennis'. Ook Karbouniaris en Brettschneider (2008) kwamen dit tegen in hun onderzoek: 'Ervaringskennis als bron wordt tot op heden nog niet geheel benut. Eén van de respondenten vertelt: *"wat we niet moeten vergeten is dat er binnen een heleboel organisaties ervaringsdeskundigen werken, die dat niet vertellen. (...) Als morgen iedereen uit de kast zou komen en zou roepen 'ja, ik ben ook dit, ik ben ook dat'. Het zal wat spanningen opleveren maar ik zou er wel erg vrolijk van worden".....'* Vermoedelijk blijft een potentieel aan ervaringsdeskundigheid in de verschillende sectoren onbenut. Er zijn mensen die ervoor kiezen hun ervaringsdeskundigheid niet te openbaren. De betekenis hiervan voor hun werk is onduidelijk.

5.6 Type 6: Ervaringsdeskundigen om de veiligheid van de fysieke omgeving te vergroten

De ervaringskennis van delinquenten wordt ook ingezet voor de veiligheid in de omgeving. Er zijn ex-delinquenten die een adviesbureau hebben en zich aanbieden om bedrijven te adviseren met betrekking tot beveiliging. Zij zetten bijvoorbeeld hun ervaringskennis over inbreken in om te controleren of hang- en sluitwerk voldoet.

Op het snijvlak van politie en welzijnswerk zien we enkele projecten waarin (ex-)criminele jongeren of overlastveroorzakende jongeren ingezet worden om toezicht te houden in gebieden waarin andere jongeren overlast veroorzaken en/of crimineel actief zijn. Hierin zijn verschillende varianten mogelijk, zo zijn er bijvoorbeeld jeugdtoezichtteams die toezicht houden in winkelcentra of zwembaden. Dit kan onder de vlag van politie of welzijnsorganisaties of een combinatie daarvan. De doelstellingen en de invulling van taken en verantwoordelijkheden is divers. Er zijn projecten die als doel hebben de overlast in een wijk te verminderen en gevoelens van veiligheid te vergroten. Hier ligt het accent op de derde betekenis: ervaringskennis van jongeren wordt gebruikt om de – in dit geval – dienstverlening te verbeteren. Zij weten immers wat de zwakke plekken in de beveiliging zijn bijvoorbeeld. Ook gaat men ervan uit dat de betekenis van het contact op basis van gedeelde ervaring geldt. Overlastgevende jongeren zouden zich gemakkelijker aan laten spreken door *peers*. Een voorbeeld van zo'n toezichtteam is het toezichtteam Mirandabad in Hoogvliet. In dit project wordt de veiligheid in het zwembad vergroot, doordat jongeren met norm-overschrijdend gedrag aangesproken worden door *peers*. Deelnemende jongeren zijn

jongeren die extra ondersteuning nodig hebben op het gebied van werk en scholing. Voor hen vormt deelname een onderdeel van hun reïntegratietraject, er wordt een werksituatie nagebootst waarin zij ervaring kunnen opdoen. Of zij ook criminele achtergronden hebben wordt niet duidelijk uit de projectbeschrijving. De doelen zijn meerledig: de veiligheid vergroten door zichtbaar aanwezig te zijn, risicojongeren aanspreken en beïnvloeden en werken aan het eigen toekomstperspectief.

Werken aan een eigen toekomstperspectief doen ook de deelnemers van het project 'boefjes en briljantjes' in Hoogvliet. Jongeren met relatief lichte problematiek (én talenten) worden geholpen hun talenten via hobby, werk en scholing verder te ontwikkelen. Zij worden hierbij individueel en als groep ondersteund. In ruil daarvoor organiseren zij bijvoorbeeld activiteiten, workshops en evenementen voor de jongere jongeren in de wijk en vormen op die manier een positief rolmodel voor deze groep. Hier en daar zien we 'grote broer' projecten ontstaan (bijvoorbeeld in Breda) of buurtbroers (Amsterdam, Rotterdam). Ook hier worden jongeren die goed functioneren in achterstandswijken ingezet als rolmodel. Zij treden op als een 'grote broer' voor kinderen tot ongeveer 14 jaar. Zij krijgen een signalerende en corrigerende functie en dienen als voorbeeld voor 'kleinere broertjes'. In dit soort projecten wordt de ervaringskennis van opgroeien in achterstandswijken bewust ingezet in ruil voor ondersteuning van de deelnemende jongeren door professionele begeleiders.

Bij de jeugdtoezichtteams in Utrecht worden criminele jongeren ingezet om toezicht te houden in enkele wijken. Onder begeleiding van een politieagent en jongerenwerker voeren zij gedurende een jaar toezichthoudende taken uit, doen vrijwilligerswerk, nemen deel aan themabijeenkomsten en trainen sociale vaardigheden. De methodiek van de jongerenteams is groeps(her)opvoeding met individuele begeleiding. Er wordt veel nadruk gelegd op nieuwe waarden en normen. Ervaringsleren staat centraal en vindt plaats in groepsverband. Jongeren worden in hun toezichthoudende taken geconfronteerd met negatief gedrag van anderen (wat ze eerst zelf ook deden) maar krijgen nu alternatieven aangereikt. Ze ondersteunen elkaar. Jongeren krijgen een vergoeding voor het werk en kunnen deze vergoeding gedurende het traject verhogen. Ze kunnen uitstromen naar het jongerenpreventieteam, een nazorgproject van het jongerenteam dat voorlichting geeft over criminaliteit. Sommigen kunnen via de gemeente doorstromen naar ondersteunende diensten van de politie. In dit project worden verschillende doelen beoogd: de risicojongeren ondersteunen bij het stoppen met crimineel gedrag, andere jongeren beïnvloeden en de fysieke omgeving veiliger maken.

In de voorgaande beschrijvingen zien we dat de beïnvloeding zich op verschillende objecten richt: op het algemene publiek, op de risicojongeren met (potentieel) delictgedrag, op de ervaringsdeskundige of op de professional, waarbij we professional breed opvatten: de professionele hulpverlener, de professionele organisatie of beleidsmakers.

Als we het type inzet van ervaringsdeskundigen en de beoogde beïnvloedingsrichting bij elkaar brengen, komen we tot het volgende schema.

beïnvloedings- richting type inzet	Risicjongeren met (potentieel) delictgedrag	Ervaringsdeskundige zelf	Professional
Type 1: ervaringsdeskundige voorlichter			
Type 2: ervaringsdeskundige toeleider			
Type 3: ervaringsdeskundige adviseur of onderzoeker			
Type 4: ervaringsdeskundige supporter			
Type 5: ervaringsdeskundige professional			
Type 6: ervaringsdeskundige beveiligers of toezichthouder			

Dit schema vormt de input voor het veldonderzoek. Voor elk type inzet zijn projecten gezocht die gericht zijn op jeugdcriminaliteitspreventie. Onderzocht is of de door ons veronderstelde toegevoegde waarden herkend worden door ervaringsdeskundigen, professionals en jongeren. In het volgende hoofdstuk wordt verslag gedaan van dit onderzoek.

6 Resultaten van het veldonderzoek

Om inzicht te krijgen in de bruikbaarheid van de hypothesen en te verkennen of er nog meer veronderstellingen zijn met betrekking tot de toegevoegde waarde van ervaringsdeskundigen, is een verkennend veldonderzoek verricht. In interviews met professionals, ervaringsdeskundigen en jongeren is verkend hoe betrokkenen aankijken tegen de toegevoegde waarde van ervaringsdeskundigen en of en zo ja, welke valkuilen zij signaleren. In deze verkenning is ondersteuning gevonden voor de hypothesen die we hiervoor geformuleerd hebben.

Met betrokkenen is besproken of:

1. de inzet van ervaringsdeskundigen een toegevoegde waarde heeft, omdat zij op basis van gedeelde ervaring beter contact aan kunnen gaan
2. de inzet van ervaringsdeskundigen een toegevoegde waarde heeft, omdat zij als rolmodel kunnen functioneren
3. de inzet van ervaringsdeskundigen een toegevoegde waarde heeft, omdat zij de professional kunnen versterken
4. de inzet van ervaringsdeskundigen een toegevoegde waarde heeft, door de empowerment van de ervaringsdeskundige zelf.

6.1 Opzet van het onderzoek

De keuze van de projecten is gemaakt met behulp van het schema bij paragraaf 3.4. We hebben gezocht naar projecten, instellingen of werkwijzen die primaire, secundaire of tertiaire preventie van jeugdcriminaliteit in hun doelstellingen hebben vermeld en waarin – na deskresearch – minimaal één van de beschreven rollen voor de ervaringsdeskundige van toepassing lijkt. Daarnaast hebben we ervoor gekozen om zoveel mogelijk de verschillende rollen aan bod te laten komen. Voor elke rol hebben we een project gevonden met uitzondering van de rol van onderzoeker. Verder is de keuze ook een pragmatische: een intensieve zoektocht leverde maar enkele voorbeelden op en niet met elk project bleek contact mogelijk. De uiteindelijk gekozen projecten geven daarom geen volledig beeld maar zijn exemplarisch bedoeld.

De rollen die we op basis van documenten, beleidsplannen, media en beeldmateriaal veronderstellen en die geleid hebben tot de keuze van projecten, zijn ook door de betrokkenen als zodanig herkend. We zien dit als een legitimering om in het onderzoeksverslag de verschillende rollen als uitgangspunt te nemen en van daaruit te onderzoeken of de toegevoegde waarde van de inzet van ervaringsdeskundigen herkend wordt. Achtereenvolgens zullen we de bevindingen beschrijven ten aanzien van:

1. de ervaringsdeskundige als voorlichter
2. de ervaringsdeskundige als toeleider (brugfunctie)
3. de ervaringsdeskundige als onderzoeker of adviseur
4. de ervaringsdeskundige als supporter
5. de ervaringsdeskundige als hulpverlener
6. de ervaringsdeskundige als beveiligiger.

De interviews zijn afgenomen aan de hand van topiclijsten, waarbij de hypothesen en de hiervoor ontwikkelde typologie als topics zijn opgenomen. De interviews zijn gehouden met vertegenwoordigers van de volgende projecten en organisaties:

Stichting Voorkom (ervaringsdeskundige, professional, jongeren)

Stichting Voorkom stelt dat zij aan criminaliteitspreventie doet door middel van preventieprogramma's die gericht zijn op het voorkomen van verslaving. Zij doen dat vanuit de visie dat criminaliteit en verslaving een directe relatie hebben en vanuit een christelijke levensvisie. Stichting Voorkom heeft meerdere preventieteams bestaande uit preventiewerkers en ervaringsdeskundigen en verzorgen voorlichtingsactiviteiten voor scholen en professionals.

Delinquentie en Samenleving (ervaringsdeskundige, professional en jongere)

Deze organisatie verzorgt voorlichtingen op scholen, wijkcentra en andere belangstellenden met het motto "Wie het criminele pad kiest, vergooit zijn eigen toekomst". Door jongeren dat te laten inzien wil Delinquentie & Samenleving hen ervan weerhouden die weg te gaan. De bringers van die boodschap zijn ervaringsdeskundigen.

Jongerenteams (professional)

'Maatschappelijke participatie in plaats van een criminele carrière' is de doelstelling van de jongerenteams die actief zijn in probleemwijken in Utrecht. Risicjongeren (met delictgedrag) worden via een aantal 'levels' getraind om toezichhoudende taken uit te voeren in de wijk. Zij worden ingezet als rolmodel voor de 'jongere broertjes' in de wijk. Elkaar coachen is een onderdeel van de methodiek.

S- team (schriftelijk) (professional)

Het S-team is een team van (ex-)risicjongeren die in samenwerking met professionele welzijnswerkers de straat op gaan om jongeren met problemen die nog geen gebruik maken van de hulpverlening, op te sporen en hen te motiveren de stap naar de hulpverlening te maken. Het project draait in Leeuwarden en wordt uitgevoerd door Het Buro.

Jong Actief (professional, jongere)

Stichting Jong Actief (JA) uit 's Hertogenbosch is voor en door jongeren opgericht. JA richt zich op de ontwikkeling van vaardigheden en talenten van jongeren, met als doel jongeren zelfredzaam te maken in de huidige maatschappij. Dit alles geleerd van en ondersteund door leeftijdgenoten. Juist jongeren die problemen kennen in hun privé-situatie zijn de dragers van het project. JA richt zich op zowel op jongeren die gebruik maken van reguliere hulpverlening als op jongeren die daar (nog) geen gebruik van maken.

Catamaran (professionals, ervaringsdeskundige professional)

De Catamaran is onderdeel van GGZ Eindhoven en is gelegen op het terrein van de Grote Beek. De Catamaran richt zich op jongeren die psychiatrische problemen hebben en met justitie in aanraking zijn gekomen. Het is een forensisch psychiatrische kliniek voor jongeren tot en met 23 jaar. Na de behandeling moeten deze jongeren uiteindelijk, zonder delicten, een maatschappelijke carrière kunnen opbouwen.

Le-Succès (ervaringsdeskundige professional)

Le-Succès is opgericht door ervaringsdeskundige Abkader Chrifri. Zijn ervaringen met het leven in de marge van de samenleving hebben hem geïnspireerd een methodiek te ontwikkelen waarmee allochtonen, onder andere allochtone jongeren die in criminaliteit af (dreigen te) glijden, getraind worden om een succesvol leven te leiden. Trainers zijn ervaringsdeskundigen, in die zin dat zij allen opgeklommen zijn vanuit een achterstandssituatie.

Den Heijacker (professional)

Den Heijacker is een justitiële jeugdinrichting met een vestiging in Breda en Vught. Zij voert een pilot uit in het werken met de methodiek You Turn. You Turn is voortgekomen uit de methodiek van het sociale competentiemodel en Equip. Deze laatste methodiek gaat uit van het idee dat jongeren van elkaar leren. Daarvoor wordt met groepssessies (tipbijeenkomsten) gewerkt waarin jongeren elkaar trainen en coachen. Hiervoor wordt ervaringskennis van de jongeren ingezet.

Reclassering Nederland (professional)

De reclassering biedt in opdracht van Justitie toezicht op en begeleiding aan delinquenten met als doel recidive te voorkomen. Reclassering Nederland werkt zelf niet met ervaringsdeskundigen, maar komt soms met hen in contact in gezamenlijke voorlichtingsactiviteiten.

6.2 De functies en rollen van ervaringsdeskundigen en hun toegevoegde waarde

Hieronder volgt een beschrijving van de verschillende rollen die ervaringsdeskundigen vervullen en de toegevoegde waarde die daar al dan niet aan toegekend wordt.

Type 1: De ervaringsdeskundige als voorlichter

Deze rol zien we terug in de projecten Delinquentie en Samenleving en Stichting Voorkom. Beide projecten zijn bezocht tijdens voorlichtingsbijeenkomsten op middelbare scholen waarna interviews zijn afgenomen met ervaringsdeskundigen, professionals en leerlingen.

De docent die de stichting Voorkom heeft ingehuurd, heeft daarmee de bedoeling leerlingen aan het denken te zetten en de thema's verslaving en criminaliteit bespreekbaar te maken in de groep. Leerlingen krijgen daardoor de kans hun verhaal kwijt te kunnen en docenten krijgen meer zicht op mogelijke risicojongeren. Het betreft leerlingen die in het derde jaar van het VMBO zitten. Volgens de docent is dit een kritische leeftijd waarop jongeren voor keuzes met betrekking tot verslaving en criminaliteit komen te staan. Hij denkt dat het contact met een ervaringsdeskundige een positief effect heeft op de leerlingen: de informatie van een ervaringsdeskundige komt indringender binnen bij de leerlingen dan het verhaal van een docent die het uit de boeken heeft. Ervaringsdeskundigen boeien de leerlingen met hun levensverhaal, leerlingen worden geraakt doordat de ervaringsdeskundige zijn kwetsbare kant laat zien. Vragen van leerlingen komen gemakkelijk naar boven en kunnen door een ervaringsdeskundige beter beantwoord worden. De docent ziet ook dat leerlingen zich door de ervaringsdeskundige uitgenodigd voelen hun eigen ervaringen met alcohol en drugs te vertellen en problemen in de thuissituatie in te brengen. Ook kent hij enkele jongeren die na een voorlichtingsbijeenkomst gestopt zijn met het gebruik van alcohol en drugs.

Leerlingen geven aan dat zij door de ervaringsdeskundige aan het denken worden gezet en minder snel naar alcohol of drugs zullen grijpen. Zij zijn onder de indruk van het verhaal van

de ervaringsdeskundige, maar het maakt ook nieuwsgierig. Het maakt dat ze meer informatie gaan zoeken op internet om te controleren of het verhaal klopt. Als dat zo is geeft het verhaal vertrouwen en zijn ze bereid het verhaal als waarschuwing te zien.

De ervaringsdeskundige die de voorlichtingen verzorgt wordt gedreven door de motivatie om te voorkomen dat kinderen ooit meemaken wat hij heeft meegemaakt. Door zijn verhaal te vertellen krijgen jongeren een beter beeld van de (negatieve) gevolgen van gebruik en worden ze aan het denken gezet. Hij kent enkele gevallen van jongeren die op het 'verkeerde pad' zaten en een ommekeer hebben gemaakt na zijn voorlichting. Dit motiveert hem enorm. Voor zichzelf merkt hij ook effecten: 'door voorlichting te geven ga je praten over je verleden, het komt er allemaal uit en op die manier geef je het een plaats'. Hij merkt meer rust in zijn hoofd te hebben omdat hij 'elke keer alle stappen weer op een rijtje zet hoe het ooit zo ver heeft kunnen komen'. Hij zegt dat veel ervaringsdeskundigen hun verleden kunnen afsluiten door de voorlichtingen.

Toch zijn er ook risico's volgens de ervaringsdeskundige: door veel over drugs te praten kan dat ook de 'zucht naar drugs' opwekken en door steeds over je verleden te praten sluit je het nooit helemaal af. Daarom is begeleiding van de ervaringsdeskundige ook heel belangrijk. Begeleiding en nazorg vindt hij in de nazorggroep 'zorg voor elkaar', waarin ervaringsdeskundigen elkaar ondersteunen en waarin ze beginnende ervaringsdeskundigen begeleiden en in de gaten houden.

Verder waarschuwt de ervaringsdeskundige voor een ander effect wat kan ontstaan: jongeren kunnen ook nieuwsgierig worden en aangetrokken worden om te experimenteren. De manier waarop de ervaringsdeskundige zijn verhaal doet is heel belangrijk: het moeten open gesprekken zijn, de kwetsbaarheid van de ervaringsdeskundige mag gezien worden en het mogen zeker geen succesverhalen zijn.

Na de voorlichting van Delinquentie en Samenleving zijn leerlingen van het ROC, de ervaringsdeskundige voorlichter en een professional van Reclassering Nederland geïnterviewd.

De leerlingen waren enthousiast over de voorlichting. Ze geven aan anders te denken na deze voorlichting. Ze zien nu beter in wat gevolgen kunnen zijn van crimineel gedrag. Ze hebben het idee dat leerlingen na deze voorlichting minder snel de fout in zullen gaan. Het feit dat iemand praat uit eigen ervaring vonden ze zeer prettig: het maakt het verhaal levendig en het komt 'harder' over, het is duidelijk en persoonlijk. De leerlingen denken dat ze hierdoor meer geraakt zijn dan wanneer een docent dit verteld had. Ook denken ze dat de ervaringsdeskundige vragen veel beter kan beantwoorden dan een docent. De meeste indruk maakte het feit dat het privé-leven van de ervaringsdeskundige na zijn verblijf in de gevangenis zo verwoest was.

De ervaringsdeskundige zegt gedreven te worden door zijn dochtertje van 8. Zijn voorlichtingen zijn een voorbereiding op het moment waarop hij zijn dochter moet gaan vertellen wat hij gedaan heeft. Hij ervaart een therapeutische werking van de voorlichtingen: door veel over zijn verleden te praten kan hij het beter van zich afzetten. Hij kan ook gemakkelijker zijn verhaal doen aan zijn eigen omgeving en hij heeft 'een andere kijk' gekregen doordat hij niet tegenover de politie maar mét de politie voor de klas staat. Voorwaarden voor succesvolle voorlichtingen zijn uitgebreide screening van de ervaringsdeskundigen, een representatief voorkomen van de ervaringsdeskundige, de ervaringsdeskundige die in zichzelf moet geloven, de ervaringsdeskundige moet overwogen

keuzes maken over wat hij wel en niet vertelt en ook luchtigheid inbrengen. Na afloop moet tijd en ruimte zijn om leerlingen hun verhaal te laten doen en elke voorlichting moet uitgebreid geëvalueerd worden. Risico's zijn er ook: er is altijd de mogelijkheid van terugval door verslaving en psychoses (voor de ervaringsdeskundige), een ervaringsdeskundige kan zijn verhaal 'verheerlijken' of op enig moment 'op de automatische piloot' gaan draaien.

De *professional* die na de bijeenkomst geïnterviewd werd is reclasseringswerker bij Reclassering Nederland en heeft een gedeelte van de voorlichtingsbijeenkomst ingevuld door te vertellen over zijn werkzaamheden. Reclassering Nederland werkt niet met ervaringsdeskundigen, maar de respondent staat wel positief tegenover de inzet van ervaringsdeskundigen: "iedereen moet iets voor iedereen kunnen doen. Mensen met ervaring kunnen op grond van die ervaring anderen helpen bepaalde misstappen te voorkomen". Wel vindt hij het belangrijk om een ervaringsdeskundige te blijven coachen om de kwaliteit van de voorlichting te bewaken en om te signaleren wanneer iemand het emotioneel niet meer trekt. Deze respondent zag wel effecten van de voorlichting. Het verhaal maakte indruk, de ervaringsdeskundige sluit gemakkelijker aan bij de jongeren wat maakt dat jongeren gemakkelijker praten en zich open stellen. De betrekkelijkheid van luxe en geld die criminaliteit oplevert, wordt door de ervaringsdeskundige beter overgebracht omdat hij ook andere consequenties van criminaliteit kan overbrengen.

De respondent vraagt zich wel af of het ook op iets langere termijn effect zal hebben. Het is maar de vraag hoe lang zo'n verhaal beklijft. Ook wordt de werkelijkheid in de verhalen soms verdraaid, het wordt groter gemaakt dan het is. In sommige presentaties zit de boodschap dat je het met een goede wil alleen ook wel redt, de werkelijkheid is echter vaak anders. De 'aansluiting' kan ook een negatief effect hebben op jongeren, waardoor zij de ervaringsdeskundige als negatief voorbeeld zien. Criminele contacten die de ervaringsdeskundige had of heeft vormen ook altijd een risico op wraak of terugval. De respondent ziet ook een effect op de ervaringsdeskundige. De voorlichter neemt verantwoordelijkheid voor zijn delicten, praat over spijt en wordt op een gezonde manier geconfronteerd met zijn gedrag. Dit zorgt ervoor dat de voorlichter beter in contact komt met zichzelf. Ook krijgt hij de mogelijkheid iets terug te doen voor de maatschappij. Door de confrontatie met zichzelf en de bijdrage die hij kan leveren aan de maatschappij wordt de persoon sterker en verkleint hij de kans op terugval in crimineel gedrag. Verder stelt deze respondent dat hij zou kunnen leren van ervaringsdeskundigen als het gaat om het vinden van aansluiting bij zijn cliënten. Ook feedback op hoe hij overkomt op cliënten zou leerzaam voor hem kunnen zijn.

Voorlichtingsactiviteiten van ervaringsdeskundigen lijken de hypothesen met betrekking tot de toegevoegde waarden te ondersteunen: de ervaringsdeskundigen kunnen volgens respondenten gemakkelijker het contact aangaan met risicjongeren en de ervaringsdeskundige ontleent kracht aan de voorlichtingsactiviteiten. De professionele leerkracht krijgt meer zicht op welke jongeren risico lopen, wat als een versterking van de professional kan worden gezien. De vraag of de ervaringsdeskundige toegevoegde waarde heeft als rolmodel is niet expliciet aan de orde gekomen. Mogelijk speelt dit wel een rol bij de uitspraken van de jongeren die gestopt (zouden) zijn met drugsgebruik of crimineel gedrag na de voorlichtingsbijeenkomsten.

De risico's die genoemd worden wijzen op de valkuilen: jongeren zouden ook in negatieve zin beïnvloed kunnen worden juist door de nabijheid in het contact, jongeren zouden ook aangetrokken kunnen worden door de spanning van het verhaal (rolmodel?) en de

ervaringsdeskundige zou doordat hij steeds met zijn verleden bezig blijft juist ook terug kunnen vallen in crimineel gedrag.

Type 2: De ervaringsdeskundige als toeleider

Ervaringsdeskundigen in deze rol zien we bij het S-team in Leeuwarden en bij Jong Actief in 's-Hertogenbosch. In beide projecten hebben ervaringsdeskundigen een rol in het toeleiden van risicojongeren naar de hulpverlening.

Het meest expliciet is dit aanwezig bij het S-team, een team van professionals en ervaringsdeskundige jongeren dat op outreachende wijze risicojongeren opspoorde die geen contact met de hulpverlening hebben maar dat wel nodig lijken te hebben. Via de mail is contact geweest met de teamleider van het project: "Wij hebben nooit expliciet beschreven waarom het inzetten van de doelgroep zo goed werkt. De 'straatcoaches', zoals wij de jongeren noemen die andere jongeren opsporen, hebben een bijzondere taak. Zij hebben een groot netwerk binnen de doelgroep waarvoor zij als rolmodel gaan fungeren. Dit heeft voor ons de consequentie dat wij de relatie tussen de straatcoaches en de doelgroep niet moeten frustreren. Kortom, dat wij iets moeten kunnen betekenen voor de doelgroep die zij bij ons binnenbrengen. Anders worden de straatcoaches erop aangekeken en verliezen ze hun positie. Om deze reden bepalen zij wie ze opsporen en worden ze niet ingezet bij overlast, wat elders in het land wel veel gebeurt. Dit wordt door de doelgroep namelijk gezien als hoogverraad. Onze 'straatcoaches' hebben maar één opdracht: breng jongeren bij ons die onze hulp nodig hebben en zelf een andere weg willen inslaan."

Volgens de respondent moet het S-team continu strijden tegen de ondergang van het eigen succes. Ervaringsdeskundige jongeren die zelf door het S-team zijn geholpen weten – omdat zij de straatcultuur zo goed kennen – precies de jongeren te vinden die hulp nodig hebben. Jongeren die in botsing zijn met de 'burgercultuur'⁵ worden aangesproken in hun eigen taal door jongeren die het min of meer gelukt is de conflicten met de burgercultuur op te lossen. Deze jongeren staan model voor "ik kom uit dezelfde situatie als jij, maar ben aan het oprabbelen, dat kun jij ook".

De ervaringsdeskundige jongeren zijn goed in staat om jongeren op te sporen en toe te leiden naar de hulpverleners van het S-team (in het eerste jaar al 64 in plaats van de beoogde 20). Probleem is de capaciteit van de hulpverlening en de bereidheid van instellingen om in samenwerking de jongeren een intensief hulpverleningstraject te bieden wat flexibel is, aansluit bij de doelen van de jongeren en niet ophoudt als de jongere terug dreigt terug te vallen.

Voorwaarden voor succes lijken minder in de ervaringsdeskundige te zitten dan in de achterkant: de capaciteit en welwillendheid van de hulpverlenende instanties om de jongere ergens op de brug te ontmoeten. Vanwege deze problemen is het aantal straatcoaches in 2007 ingekrompen, men wil het risico vermijden niet te kunnen voldoen aan de verwachtingen van de jongeren.

Niet alleen de risicojongeren die door het S-team bereikt worden hebben baat bij de inzet van de ervaringsdeskundigen, ook de ervaringsdeskundige zelf. Die wordt ook begeleid door hulpverleners van S-team en de functie van straatcoaches is een opstapje in een

⁵ het project spreekt over burgercultuur als zijnde de maatschappelijk aanvaarde, heersende cultuur versus de straatcultuur waarin de doelgroep leeft.

reïntegratietraject. Aanvankelijk ging er veel hulpverleningscapaciteit naar de begeleiding van de straatcoaches. Ook hier heeft men zaken aangepast: alleen jongeren die zelf al op de goede weg zitten kunnen straatcoach worden. Na een jaar moeten ze uitstromen uit het project en kunnen nieuwe straatcoaches ingezet worden. Dit om steeds weer nieuwe groepen te kunnen bereiken. De 'oude' straatcoaches krijgen een rol in de advisering en coaching van de nieuwe straatcoaches en de professionals van het S-team.

De professionals (jeugdcoaches) die in het S-team functioneren zeggen veel van de ervaringsdeskundigen te leren over de straatcultuur en de bejegening van jongeren.

Toeleiding gebeurt ook door ervaringsdeskundigen van Jong Actief. Deelnemers worden ingezet als 'werver' van nieuwe leden. De jongeren die zij kennen vanuit hun verleden raken door hen ook gemotiveerd deel te nemen. Dit gebeurt volgens de professional vaak onbewust; de positiviteit van de jongeren werkt aanstekelijk voor de jongeren om hen heen. Er ontstaat een voorbeeldrol die hoop en geloofwaardigheid biedt. Ervaringsdeskundigen nemen als vanzelf risicojongeren mee naar het project.

Toeleiding van risicojongeren door ervaringsdeskundigen lijkt te werken. Contacten komen tot stand op basis van de gedeelde ervaring, ervaringsdeskundigen worden als rolmodel gezien. Voor ervaringsdeskundigen biedt het kansen voor dagbesteding en reïntegratie. Professionals leren van de samenwerking met de ervaringsdeskundigen.

Risico's zijn er ook: ervaringsdeskundigen zijn voor jongeren alleen betrouwbaar als de hulpverlening vervolgens waar maakt wat de ervaringsdeskundigen beloven. Projecten die op deze manier werken gaan aan hun succes ten onder bij gebrek aan voldoende capaciteit van flexibele, vasthoudende, samenwerkende professionals die de jongeren op de brug willen ontmoeten. Professionals moeten voldoende ruimte krijgen om intensief en soms op onorthodoxe wijze hulp te kunnen verlenen.

Type 3: De ervaringsdeskundige als adviseur of onderzoeker

We hebben voor dit onderzoek geen contact gekregen met projecten die ervaringsdeskundigen inzetten als onderzoeker. De rol als adviseur wordt in enkele gesprekken wel genoemd als iets wat impliciet aanwezig is.

Zo zeggen verschillende respondenten dat zij 'de luis in de pels' van organisaties zijn, doordat zij zich beter kunnen verplaatsen in de ervaringen en gevoelens van cliënten. Daardoor kunnen zij professionals adviseren met betrekking tot hun houding en werkwijze ten opzichte van cliënten. Ervaringsdeskundigen van Catamaran en het Cliëntenbelangenbureau van de GGZ Eindhoven noemen dit als voorbeeld. De laatstgenoemden vormen tevens een adviesorgaan voor de eigen organisatie en nemen deel aan WMO-klankbordgroepen van de gemeente Eindhoven. Ook geven zij – evenals de ervaringsdeskundigen van Le-Succès – voorlichting en training aan professionals binnen justitie, zorg en welzijn.

Effecten, successen of risico's van deze vorm van inzetten van ervaringsdeskundigheid zijn in de gesprekken en interviews niet genoemd. Vanuit de voorbeelden in andere sectoren zijn wij geneigd te geloven, dat ervaringsdeskundigen door het contact op basis van de gedeelde ervaring gemakkelijker contact maken met onderzoeksgroepen met gelijksoortige ervaringen en daardoor informatie naar boven halen die professionals moeizamer of niet op tafel krijgen. We kunnen dit niet illustreren met eigen onderzoeksgegevens. We hebben in het agogische of justitiële veld geen projecten gevonden die zich profileren met ervaringsdeskundigen die adviseren en onderzoeken ten behoeve van criminaliteitspreventie. Wel hebben we enkele

ex-delinquenten gevonden die adviseren met betrekking tot beveiliging. Als ex-crimineel weten ze als geen ander hoe bijvoorbeeld panden beveiligd kunnen worden. Van deze adviezen leert de professional weliswaar, maar niet als agoog. Wel is aannemelijk dat het goed is voor de ervaringsdeskundige, hij verzilvert zijn ervaringskennis in een commerciële, maatschappelijk aanvaarde functie.

Type 4: De ervaringsdeskundige als supporter

Dit type ervaringsdeskundige wordt ingezet in de projecten Jong Actief, Kick Breda, You Turn en bij de jongerenteams in Utrecht.

In de jongerenteams Utrecht worden jongeren tussen 14 en 18 jaar, met problemen als schooluitval en criminaliteit, in een aantal fasen getraind tot toezichthouder in de eigen wijk. Ze houden onder leiding van de politie toezicht in de eigen wijk, zijn duidelijk herkenbaar en worden ingezet als rolmodel voor de jongeren van 12 tot 15 jaar. Dit rolmodel lijkt te werken: met name jongere broertjes van de deelnemers willen graag lid worden van het jongerenteam. Momenteel is er een wachtlijst voor deelname aan het jongerenteam. Deelnemers van het jongerenteam worden in 'levels' getraind naar toezichthouder. Jongeren die in een hoger level zitten worden ingezet om jongeren in een lager level te coachen. Ook om ze te corrigeren. De respondent vertelt hoe jongeren elkaar corrigeren bij 'ruïna'. Dit is gedrag vanuit de straatcultuur, waarbij het doel is om zoveel mogelijk weerstand te vertonen en chaos te veroorzaken. Ervaringsdeskundige jongeren herkennen dit gedrag veel beter dan professionals en zijn daarom ook beter in staat om elkaar te corrigeren.

Een ander moment waarop onderlinge correctie ingezet wordt is als deelnemers toch delictgedrag vertonen. Dan wordt een rechtszitting nagespeeld waarin de gevorderde deelnemers de jongeren terechtwijzen. In de methodiek van het jongerenteam zien we dat *peers* die net iets verder in het traject zijn en meer afstand hebben genomen van oud gedrag, hun ervaringsdeskundigheid inzetten voor jongeren die nog in de beginfase van het traject zitten. Ook bij Kick Breda zie je dit terug. In dit project wordt sport ingezet als middel om jongeren sociale vaardigheden aan te leren. Dit vormt de basis voor uitstroom richting werk en scholing. De professionals geven aan dat ze 'van elkaar leren' als methode inzetten in de training. Jongeren geven aan dat ze veel leren van elkaar, maar kunnen niet verwoorden wat precies de meerwaarde is. "Ze weten wat het is" en "hun snappen mij". De professional verwoordt het als: "ze nemen veel meer van elkaar aan" en "ze spreken elkaars taal". Zij hebben ook een ervaringsdeskundige trainer in dienst, ook die spreekt de taal van de jongere en komt om die reden dichterbij dan de professionals. Jongeren geven ook aan eerder vertrouwen te hebben in de ervaringsdeskundige trainer dan in de professionele hulpverleners, dat heeft meer tijd nodig.

Peerssupport is ook een element van de methodiek 'You Turn', die in justitiële inrichtingen geïmplementeerd wordt. In 'tipbijeenkomsten' helpen jongeren elkaar 'denkfouten' te onderkennen en geven ze elkaar tips over hoe zij hun gedrag kunnen veranderen. Deze bijeenkomsten worden strak gestuurd door speciaal opgeleide trainers. Zij hebben een sturende rol en kiezen welke onderwerpen ingebracht worden en welke jongeren daar op kunnen reageren. De sturing is strak, zodat trainers kunnen bewerkstelligen dat alleen positieve ervaringskennis wordt gebruikt voor de wederzijdse beïnvloeding. De trainers proberen een 'helpende groepsdruk' te creëren. Volgens respondenten werkt dit: jongeren nemen meer van elkaar aan dan van autoriteiten. Bovendien is het zo dat een jongere die tips geeft aan een ander, aan zichzelf en anderen verplicht is zelf te handelen naar de tips die hij geeft. De 'tip' werkt daarmee zowel voor de jongere die de tip ontvangt als voor de

jongere die hem geeft. De tipbijeenkomsten lijken ook door te werken in het dagelijks functioneren. Ook in het dagelijks reilen en zeilen spreken jongeren elkaar aan op denkfouten en tips die ze eerder gaven.

Toch zijn er ook risico's volgens de respondent. Doordat jongeren meer van elkaar aannemen dan van professionals worden jongeren sterk geconfronteerd met hun eigen gedrag. Dit kan soms te heftig zijn: jongeren kunnen de confrontatie met zichzelf niet verdragen en raken in paniek. Ook de druk om te handelen naar de tips die je geeft is hoog, als een jongere dit niet kan waarmaken wordt hij 'afgerekend'. Het is maar de vraag of de groepsdruk in deze situaties nog positief is. Het blijft spannend om groepsdruk of *peer pressure* te beïnvloeden: "wanneer je de veiligheid niet kunt waarborgen is het leren van elkaar dodelijk". Het interview met de trainer leverde voor hemzelf ook nieuwe inzichten op. Hij kwam gedurende het gesprek tot het inzicht wat het betekent om met ervaringskennis van jongeren te werken. Zo ontstond tijdens het gesprek bij hem het idee dat het interessant zou kunnen zijn om ex-gedetineerden een rol te geven in de tipbijeenkomsten. Behalve het voordeel dat jongeren zich door een leeftijdgenoot met gelijksoortige ervaringen gemakkelijker laten beïnvloeden, zou iemand die al een stap verder is ook een goed rolmodel voor de gedetineerde jongeren kunnen zijn.

Hijzelf leert ook van de tipbijeenkomsten vertelt de respondent: door op deze manier met de jongeren te werken ziet hij veel meer van de jongeren en ziet hij vooral ook de krachten van jongeren. Hij merkt ook dat zijn bejegening van de jongeren verandert: hij leert van de wijze waarop jongeren elkaar aanspreken.

Jong Actief is door jonge professionals in samenwerking met ervaringsdeskundige risicojongeren uit de Maatschappelijke Opvang opgezet. De jonge professional zegt dat het feit dat hij zelf jong is helpt om in contact met jongeren te komen. Daarnaast zegt hij in principe 24 uur per dag bereikbaar te zijn voor jongeren. Hij noemt zich talentcoach: hij helpt jongeren hun talenten tot ontwikkeling te brengen via maatschappelijke en culturele activiteiten. De ervaringsdeskundige jongeren die in het kernteam zitten brengen hun ervaringskennis in en deelnemers worden gestimuleerd elkaar te ondersteunen in het tot ontwikkeling brengen van talenten en het oplossen van problemen. De professional heeft de overtuiging dat jongeren elkaar beter kunnen stimuleren en meer van elkaar kunnen leren dan van professionals. Zij zien elke deelnemende jongere als ervaringsdeskundige. Jongeren ondersteunen elkaar en spreken elkaar aan op gedrag. De jongeren in het kernteam hebben training gehad en doen soms een opleiding in hulp- en dienstverlening. Zij worden in fases opgeleid en ingezet als talentcoach. Zij ondersteunen nieuwe deelnemers vanuit hun ervaringsdeskundigheid maar ondersteunen ook elkaar.

Een respondent verwoordt de betekenis:

"een professional vraagt naar je verhaal en vindt daar iets van. Alles wat ik er zelf van vind, mijn gevoelens, alles wat er achter zit, hoe het komt, welke vragen ik heb, daar gaat het niet over. Een hulpverlener is er op uit jou je verhaal te laten vertellen en wat er achter zit interesseert hem niet. En hier, jongeren onder elkaar, daar gaat dat veel subtieler. Je bent samen iets aan het doen, raakt in gesprek en dan komen de verhalen vanzelf wel..."

Hij vertelt over zijn ervaringen met hulpverleners waarvan hij het idee had dat zij hem niet gelijkwaardig benaderden. Met hulpverleners die 'zich ermee willen bemoeien', terwijl jongeren juist onafhankelijk willen zijn. Hij hield hulpverleners op afstand en zegt meer te hebben aan de jongeren van Jong Actief, waarmee de contacten veel laagdrempeliger tot stand komen en waarmee het veel gemakkelijker is om in gesprek te komen.

In de hierboven beschreven vormen van *peersupport* zitten de jongeren in een fase waarin ze wel reflecteren op ervaringen maar soms nog nauwelijks afstand hebben genomen van die ervaringen. Een respondent veronderstelt dat deze jongeren wel ervaringskennis hebben, maar nog geen ervaringsdeskundigheid. In onze definitie is de ervaringsdeskundige iemand die kan reflecteren op zijn ervaringen en dit vermogen kan inzetten om anderen te ondersteunen. Dit is iets wat in de methodieken van deze projecten plaats vindt. Men maakt gebruik van het tweesnijdend zwaard: de jongere die op basis van eigen ervaringen ondersteunt, wordt zelf ook krachtiger omdat hij zelf ook het goede voorbeeld moet geven.

Type 5: De ervaringsdeskundige professional

De ervaringsdeskundige die al wel de eigen ervaringen verwerkt heeft, vinden we bijvoorbeeld bij Le-Succès. De directeur van Le-Succès, zelf crimineel en verslaafd geweest, werft ervaringsdeskundigen die hij opleidt als trainer voor de door hem ontwikkelde methodiek. Iemand met een vlekkeloos CV maakt bij hem geen kans: "hoe meer ellende en hoe meer rotzooi jij in je CV hebt, hoe groter de kans is dat je in ieder geval voor deze doelgroep goed inzetbaar bent". De respondent betoogt dat hulpverleners vaak vanuit het niveau van de ratio handelen en de jongeren vanuit het niveau van de emotie. Volgens hem is er dan geen sprake van verbinding en als er geen verbinding is kun je praten wat je wilt, maar dan gebeurt er niks. Ervaringsdeskundigen kunnen hier een toegevoegde waarde hebben omdat zij die verbinding wel kunnen maken. Zij doen dat volgens de respondent door de gemeenschappelijke ervaring in te zetten als 'inspiratiebron', iets wat volgens hem nodig is om verbinding tot stand te kunnen brengen. Hij benadrukt dat ervaringskennis alleen niet voldoende is. Het hebben van een verhaal maakt nog niet dat je een verbinding tot stand brengt met de jongeren. Dat kan pas als de ervaringsdeskundige niet alleen zijn verhaal vertelt, maar kwetsbaar durft te zijn, authentiek is, zichzelf accepteert, energie en kracht uitstraalt en passie heeft om iets te betekenen voor jongeren. Iemand die bereid is zijn verhaal te delen met jongeren, die heeft direct een verbinding als mens. Jongeren worden ook uitgenodigd om zelf hun verhaal te doen. Als je als ervaringsdeskundige je verhaal vertelt komen de verhalen van jongeren bijna als vanzelf los.

Het inzetten van ervaringskennis als middel om verbinding te maken is hetgeen ervaringsdeskundigen leren in de training bij Le-Succès.

De ervaringsdeskundige trainers van Le-Succès worden voor diverse doelgroepen ingezet. Voor risicojongeren, in het onderwijs, in het jongerenwerk, maar ook in justitiële inrichtingen.

In de GGZ wordt al langer met ervaringsdeskundigen en ervaringsdeskundige professionals gewerkt. Sinds kort ook in de Catamaran, een forensische, jeugdpsychiatrische kliniek in Eindhoven. Een ervaringsdeskundige die al langer bij de GGZ werkzaam is wordt voor een deel ook ingezet in de Catamaran en een ervaringsdeskundige stagiaire is sinds 8 maanden werkzaam als professional in opleiding (Fontys Hogeschool en ROC Eindhoven verzorgen speciale opleidingsonderdelen SPW en SPH voor ervaringsdeskundigen). Beide ervaringsdeskundigen worden gedreven door de wens jongeren te behoeden voor wat ze zelf meegemaakt hebben. Ze willen zich inzetten voor deze beschadigde jongeren. Ze zien veel overeenkomsten tussen de levens van de jongeren en hun eigen leven. Ze willen voorkomen dat hen hetzelfde overkomt.

In het beleid van de organisatie is de inzet van ervaringsdeskundigen in de forensische kliniek nog niet goed doordacht. De stagiaire wordt door collega's en cliënten ingezet als reguliere hulpverlener, terwijl de opleiding van hem verwacht dat hij juist zijn ervaringskennis inzet. Dat gebeurt nu min of meer verdekt: cliënten weten niet dat hij ervaringsdeskundige is. Dit, omdat er met cliënten uit het criminele circuit risico's kunnen zijn. Sommige jongeren zouden misbruik kunnen maken van de ervaringsdeskundigheid van de respondent door die in te

zetten voor eigen gewin. Omdat het beleid nog niet voldoende doordacht is kan de veiligheid voor de ervaringsdeskundige nog niet voldoende gewaarborgd worden. Dat wringt wel voor de respondent. Hij is ervan overtuigd dat het voor sommige jongeren helpend zou zijn om het te benoemen. Desondanks vindt de respondent dat zijn ervaringsdeskundigheid ook nu al toegevoegde waarde heeft: hij heeft meer inzicht in de groepsprocessen en de persoonlijkheid van jongeren, hij vervult een adviserende rol in het team door het cliëntperspectief dat hij inbrengt. Ook pikt hij eerder dan professionals signalen van jongeren op. Ook nu nog niet bekend is gemaakt dat hij ervaringsdeskundige is, merkt hij al dat hij door zijn uiterlijk en uitstraling dichterbij de jongeren komt. De ervaringsdeskundige van de GGZ herkent dit en vult aan: de ervaringsdeskundige biedt een meerwaarde voor de teams omdat een team door ervaringsdeskundigen leert breder naar een cliënt te kijken. Naar cliënten toe heb je een vanzelfsprekende, gelijkwaardige ingang. Jongeren trekken zich ook op aan de ervaringsdeskundige: hij staat model voor hoop en groei. Deze respondent is wel open over zijn ervaringen naar de jongeren. "Als ze vragen aan mij om die ervaringsdeskundigheid niet naar voren te brengen, dan vraag je eigenlijk om niet te praten over mijn verleden. En mijn verleden is wie ik ben en dan besta ik dus niet."

Er leven ook vragen bij de respondenten, zij signaleren ook risico's. Bijvoorbeeld de vraag in hoeverre ervaringsdeskundigheid en professionaliteit hand in hand kunnen gaan: "in hoeverre word je nog als ervaringsdeskundige gezien wanneer je, net als de rest van het team, met een alarmpieper en een bos sleutels rondloopt?" En over de plek in de organisatie: "je loopt het risico als ervaringsdeskundige geen eigen plek meer te hebben. Je hoort niet bij het team en niet bij de jongens." Ook zien ze een dilemma: hoe ga je om met wat jongeren in vertrouwen vertellen juist omdat je dichterbij staat, wat moet je een behandelaar vertellen en wat niet? Ook zien ze het risico dat het verhaal van de ervaringsdeskundige te spannend en te interessant wordt. Je moet altijd een goede balans houden om niet onbedoeld onwenselijk gedrag uit te lokken. Je moet ook altijd opletten dat je niet wordt meegezogen door de jongeren, je mag niet 'één van hen' worden.

Gesprekken met ervaringsdeskundige professionals lijken de hypothesen met betrekking tot de toegevoegde waarde van ervaringsdeskundigheid te ondersteunen: de ervaringsdeskundige maakt gemakkelijker contact en kan dichterbij de jongeren komen, hij geldt als rolmodel voor de jongeren, het geeft ervaringsdeskundigen de mogelijkheid 'goed te doen' en de professional krijgt een ruimere blik op de cliënt en ziet ook het cliëntperspectief in de behandeling verwoordt.

Type 6: De ervaringsdeskundige als toezichthouder

De jongerenteams in Utrecht houden in samenwerking met de politie toezicht in winkelcentra en incidenteel in andere gebieden (waar overlast heerst). In het interview met professionals is gesproken over de gedeelde ervaring als basis voor contact, over de ervaringsdeskundige als rolmodel en over *empowerment* van de deelnemers. Over de effecten van het project op de veiligheid kon men niks zeggen. "Het is hooguit een druppel op een gloeiende plaat", zei een respondent. Effecten op de deelnemers van het jongerenteam signaleren zij wel: de deelnemende jongeren worden geconfronteerd met gedrag wat ze tot voor kort ook zelf vertoonden en ervaren nu dat ze andere keuzes kunnen maken. Net als in vergelijkbare projecten is het toezicht houden ondergeschikt aan de pedagogische doelstellingen. Toezicht houden wordt vooral ingezet als een instrument om het gedrag van de deelnemers te beïnvloeden. Uit onderzoek van Horjus e.a. (2004) blijkt dat winkeliers en publiek de jongerenteams kennen, de initiatieven positief waarderen, maar er geen veiligheidseffecten aan toekennen. Ook politiegegevens laten geen vermindering van overlastmeldingen zien op

plaatsen waar de jongerenteams werkzaam zijn. Een onderbouwing van de hypothese, dat de ervaringsdeskundigen de veiligheid van de fysieke omgeving zouden kunnen vergroten, hebben we niet gevonden. In de beginjaren had men last van het idee dat jongeren als toezichthouder zouden moeten optreden: de instroom kwam moeilijk op gang omdat deelnemers door andere jongeren als verrader werden gezien.

De respondenten van het jongerenteam melden dat de gemeente Utrecht voornemens is in het najaar van 2010 een effectonderzoek te laten uitvoeren naar het project. Het is nog maar de vraag of daar ook de effecten op de omgeving in meegenomen worden. Voorlopig gaat men ervan uit dat de effecten op de deelnemende jongeren positief zijn. Zij functioneren beter op school en in de thuissituatie en lijken minder delictgedrag te vertonen. Men schrijft deze verbetering toe aan (de methodiek van) de jongerenteams. In hoeverre juist de rol als beveiligers een bijdrage hieraan levert is niet duidelijk. Wij denken dat het interessant is om te onderzoeken of dit zo is. Jongeren geven aan dat toezicht houden een spannende activiteit is en willen graag ingezet worden in gebieden waar veel overlast is. Mogelijk wordt de kick van het stelen vervangen door de kick van iemand 'oppakken'? Opvallend is dat een aantal jongeren uitstroomt naar reguliere beveiligingsbedrijven of toezichthoudende projecten van de gemeente.

Voor de hypothese dat de ervaringsdeskundige toezichthouder de veiligheid of de veiligheidsbeleving vergroot, hebben we geen onderbouwing gevonden in ons onderzoek. Er is ook nog weinig over bekend. Wel wordt de vraag opgeroepen of de activiteit van het toezicht houden een positief effect heeft op de deelnemers zelf. Is toezicht houden een bepalend ingrediënt in de methodiek van de jongerenteams?

De verkenning naar de toegevoegde waarde van ervaringsdeskundigen in de verschillende rollen en functies, laat vooral een bevestiging zien van de eerder opgestelde hypothesen. Behalve dit levert het veldonderzoek ook nieuwe hypothesen op, vooral met betrekking tot valkuilen en risico's die verbonden zijn aan de inzet van ervaringsdeskundigen. Maar bovenal roept het veldonderzoek veel nieuwe vragen op die nader onderzoek verdienen.

Bronnen

Gebruikte literatuur

Berger, M. en Booij, Y. (2002). Youth at Risk Evaluatie. Utrecht, NIZW

Berger, M., Effecten peermentoring USA. Verkregen op 29-09-2009 via www.pedagogiek-online.nl

Blitterswijk, F. van. (2004) Big Deal, peer-educatie als methode voor de preventie van riskant gebruik van genot middelen. Amsterdam, SPW

W. Boevink, J. van Beuzekom, E. Gaal, A. Jadby, F. Jong, M. Klein Bramel, M. Kole, N. te Loo, S. Scholtus en C. van der Wal.(2002) Samen werken aan herstel. Van ervaringen delen naar kennis overdragen. Utrecht, Trimbos-instituut

Boevink, W., A. Plooy en S. van Rooijen, red. (2006). Herstel, Empowerment en Ervaringsdeskundigheid van mensen met psychische aandoeningen. Amsterdam, SWP

Boonstra, N., Kromontono, E. en Nieborg, S.(2005) Als een vis in het water, evaluatie van het Jongerentoezichtteam in het Mirandabad. Utrecht, Verweij Jonker instituut

Davidson, L. Ph.D. & Rowe, M. Ph.D.(2008) Peer Support within Criminal Justice Settings: The Role of Forensic Peer Specialists, The CMHS National GAINS Center. Verkregen via http://www.gainscenter.samhsa.gov/pdfs/integrating/Davidson_Rowe_Peersupport.pdf

Plooy, A.(2009) Ervaringsdeskundige is in de eerste plaats bondgenoot, Psy nr 5, 2009

Forum (2007) Boefjes en Briljantjes, over de effecten van criminaliteitspreventie bij allochtone jongeren, Rotterdam, Uitgeverij Ger Guijs

Geenen, M.J. (2010) Stoppen is afzien. 's-Hertogenbosch, Expertisecentrum Veiligheid, Avans Hogeschool

Haaster, H. van en Koster, Y (2005) *Ervaren en weten, essays over de relatie tussen ervaringskennis en onderzoek*. Utrecht, Uitgeverij Jan van Arkel,

Haaster, H. van, Hidajattoellah, D, Knooren, J en Wilken, J.P (2009) Kaderdocument Ervaringsdeskundigheid. Landelijke Denktank Opleidingen Overleg Ervaringsdeskundigheid verkregen via [http://www.pgosupport.nl/mailings/FILES/plugin_content/138/Kaderdocument-ervaringsdeskundigheid-\(2009\).pdf](http://www.pgosupport.nl/mailings/FILES/plugin_content/138/Kaderdocument-ervaringsdeskundigheid-(2009).pdf)

Het Buro (2006), *Evaluatie actieprogramma S-team*, Leeuwarden

Hilhorst, N. en Klooster, E. (2004) Programma-evaluatie van de Glen Mills School, Amsterdam, DSP-groep

Horjus B., de Groot J., Mulwijk F., Niels. J. & Durville, S. (2004). **Waar een wil is**
Evaluatie van de Utrechtse JongerenTeams. Zeist: Horjus & Partners

Karbouniaris, S. & Brettschneider, E (2008) Inzet en waarde van ervaringsdeskundigheid in de GGZ. Utrecht, Kenniscentrum Sociale Innovatie, Hogeschool Utrecht

Koomen, M.(2009) *Teams helpen jongeren*, 38 secondant #1 | februari 2009 pag 38-41

Kroet, A (2009) *Op zoek naar levensverhaal van cliënten*, Deviant no. 62, september 2009 pag 24-25

Kroneman, M (2003) *Jeugd met een boodschap, handleiding peermethode voor preventie activiteiten met allochtone jongeren*, Utrecht Forum

Levano, M.(2009, *Tien clichés over ervaringsdeskundigheid*, MGv, juli/augustus 2009 pag 652-660

Linders, L., Bouma, I., & Steyaert, J. (2008). *Nieuw beleid, nieuwe professionals: de implicaties van de WMO voor hulpverleners*. Eindhoven: Fontys Hogescholen

Maruna S.(2001) *Making Good, how ex-convicts reform and rebuild their lives*, Washington dc, American Psychological Association

Onstenk, A (2008) *Levenslessen maken het verschil*, Zorgvisie magazine no. 5, mei 2008 pag. 38-39

Regenmortel, T. van (2008) Zwanger van, empowerment, een uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg, Fontys Hogeschool Sociale Studies Oratie, 21 november 2008

In Petto, Jeugddienst Informatie en preventie, *Relationeel en seksueel welzijn bij maatschappelijk kwetsbare jongeren*, verkregen via <http://www.inpetto-jeugddienst.be/LinkClick.aspx?fileticket=552F46756D43377875684D3D&tabid=5128&stats=false>

Rovers, B, Kooijmans, M. (2008) *Werken met risicojongeren, handboek voor sociale professionals*, Amsterdam, SWP

Schembri, A.J., *Scared Straight programs: jail and detention tours*, Secretary Florida Department of Juvenile Justice, verkregen via www.djj.state.fl.us

Tarollaa, S.M., Wagnera E.F., Rabinowitzb, J. en Tubman, J.G. (2002) *Understanding and treating juvenile offenders: A review of current knowledge and future directions in Aggression and Violent Behavior*, verkregen via www.djj.state.fl.us

Timmer, H, Plooy, A. (2009) *Weten over leven*. Amsterdam, SWP

Willems, J (2009), *De ervaringsdeskundige als nieuwe professional, congresverslag* Deviant no. 62 september 2009

Adressen van geraadpleegde organisaties

Catamaran, onderdeel GGzE
Dr. Poetlaan 80
5626 AB Eindhoven

Clëntenbelangenbureau GGZE
Dr Poetlaan 39
5626 AB Eindhoven

Delinkwentie & Samenleving
Kerkstraat 36a
5611 RV Eindhoven
Tel.: 040 – 211 25 49
Fax: 040 – 211 26 98
<http://www.delinkwentie-samenleving.nl>
E-mail: info@delinkwentie-samenleving.nl

Het buro
Antillenweg 132-134
8931 BW Leeuwarden
Tel.: 058 – 288 57 47

Jongerenteams Nederland
Postbus 8221
6710 AE Ede
Bezoekadres: Stationsweg 109, 6711 PN Ede

Justitiele Jeugdinrichting Den Hey-Acker
locatie de Leij
Lunettenlaan 501
5262 BC Vught
Tel.: 088 – 071 82 00
<http://www.heyacker.nl>

Le-Succès
Molensteijn 3a
3454 PT De Meern
Tel.: 030 - 265 82 48
<http://www.le-succes.nl>
E-mail: info@le-succes.nl

Stichting Jong Actief
Tel.: 06 54 29 21 36
<http://www.stichtingjongactief.nl>
E-mail: info@stichtingjongactief.nl

datum 27 september 2010
Thea van Kempen,
Roos van Rooij,
auteur Ben Rovers
pagina 54 van 54

Stichting Voorkom!
Pelmolen 8
3994 XZ Houten
Telefoon: 030 - 63 73 144
Fax: 030 - 63 40 706
<http://www.voorkom.nl>
E-mail: stichting@voorkom.nl